

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2020

Jakub Linhart

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Vývoj evropské podpory demokracie na příkladu Tuniska ve 21. století
s důrazem na vývoj po Arabském jaru

Bakalářská práce

Autor práce: Jakub Linhart

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Jan Hornát, Ph.D.

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 20. května, 2020

Jakub Linhart v. r.

Bibliografický záznam: Linhart, Jakub, „Vývoj evropské podpory demokracie na příkladu Tuniska ve 21. století s důrazem na vývoj po Arabském jaru“ (Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, vedoucí bakalářské práce: PhDr. Jan Hornát, Ph.D. 2020), 62.

Rozsah práce: 69174 znaků

Abstrakt

Tato práce zkoumá vývoj evropské podpory demokracie v druhé dekádě 21. století, resp. po Arabském jaru. Zkoumání skladby evropské podpory je založeno na podrobném rozboru tuniského příkladu. Po získání tohoto přehledu je zkoumán vývoj celkové podpory Evropské unie v Maroku, Egyptě a v regionálním měřítku.

Z tohoto výzkumu vyplývá, že v druhé polovině desátých let dochází k nárůstu financí směřujících na podporu demokracie, a to jak absolutně, tak relativně (ve srovnání s financemi pro jiné sektory). Tato práce analyzuje možné důvody pro tento nárůst, mezi nimiž je zařazena např. snaha kompenzovat demokratický deficit EU, či reakce na migrační krizi. Zároveň však tato práce rozebírá limity tohoto vývoje a argumentuje, že např. potřeba stability v evropském sousedství bude omezovat následující vývoj evropské podpory demokracie.

Abstract

This paper investigates the developments of European democracy promotion in the second decade of the 21st century or more precisely after the Arab spring. The research of the European promotion structure is based on a thorough analysis, using Tunisia as an example. After this analysis, this paper further focuses on the development of overall European democracy support in Morocco, Egypt and in the broader region.

From this research we learn, that in the second half of the 2010s there is an increase in the finances intended for democracy promotion in both absolute and relative terms (when compared to other sectors). This thesis analyses possible reasons for this surge e.g. an attempt to compensate for the democratic deficit in the EU or a reaction to the migration crisis. At the same time, this paper examines the limits of this development and argues that for example the need for stability will further limit any future development of the European democracy support.

Klíčová slova

Podpora demokracie, Demokratická asistence, Tunisko, Arabské jaro, ENI, Ben Ali, Evropská unie

Keywords

Democracy promotion, Democracy assistance, Tunisia, Arab spring, ENI, Ben Ali, European Union

Title/název práce

The development of European democracy promotion on the example of Tunisia in the 21st century with an emphasis on developments after the Arab Spring

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce PhDr. Janu Hornátovi, Ph.D. za jeho trpělivost, podnětné připomínky a cenné rady.

1. Obsah

2. Úvod.....	11
2.1. State of the Art	12
3. Definice termínů	13
3.1. Podpora demokracie.....	13
3.2. Demokracie.....	14
4. Podpora demokracie Evropské unie	16
5. Teoretický základ podpory demokracie	18
6. Rozbor evropské podpory demokracie v Tunisku	19
6.1. Teritoriální nástroje	21
6.1.1. ENI.....	21
6.1.2. EIDHR	26
6.1.3. Twinning program.....	27
6.1.4. DCI.....	27
6.2. Tematické nástroje	28
6.2.1. EED.....	28
6.2.2. IcSP.....	28
6.2.3. ECHO	29
6.2.4. Non-state Actors and Local Authorities in Development.....	29
6.2.5. Civil Society Facility a Civil Society Facility South	29
6.2.6. NIF/NIP.....	30
6.2.7. Souhrn nejdůležitějších programů a nástrojů EU s dostupnými daty.....	32
6.2.8. Makroekonomická asistence.....	33
6.2.9. Podpora demokracie z jednotlivých států EU.....	34
6.3. Shrnutí výsledků rozboru tuniského příkladu.....	37
7. Vývoj evropské podpory demokracie v Maroku, Egyptě a širším regionu.....	37
7.1. Arabské jaro a jeho důsledky pro evropskou podporu demokracie.....	37
7.2. Maroko a Egypt.....	40

7.3. Vývoj „zaměření“ u evropské podpory demokracie.....	46
8. Důvody pozorovaného vývoje evropské podpory demokracie	49
8.1. Reakce na vnitřní podněty	49
8.1.1. Liberalismus, EU jako normativní mocnost a pojetí demokracie	49
8.1.2. Kompenzace demokratického deficitu a upevnění demokracie	50
8.2. Reakce na vnější podněty	51
8.2.1. Arabské jaro, Migrační krize, realismus a Evropská potřeba stability	51
8.2.2. Přístup Spojených států	51
9. Význam sledovaného vývoje a očekávání do budoucna	52
9.1. Limity evropské podpory demokracie.....	53
9.1.1. Stabilita vs. Demokratizace	53
9.1.2. Vedlejší limity.....	54
10. Závěr	55
11. Summary.....	56
12. Použitá literatura:	57
12.1. Primární zdroje:	57
12.2. Sekundární zdroje:	59
13. Teze bakalářské práce.....	61

2. Úvod

V posledních letech pozorujeme jistou krizi demokracie, která se vyznačuje klesající důvěrou v demokratické systémy a nárůstem populistických stran a hnutí. V takovémto prostředí je otázka podpory demokracie naprosto zásadní a Evropská unie a její zahraniční politika na tomto poli hraje čím dál tím větší roli. Evropské sousedství nás citelně ovlivňuje, což jsme ostatně mohli vidět během migrační krize. Podpora demokracie a lidských práv v této oblasti se tudíž týká evropských občanů více, než by si dříve mohli myslet. Aby se, ale mohli obyvatelé EU dožadovat takové podpory demokracie, kterou si oni sami představují, musí nejdříve znát její současný stav a především její historii a vývoj. Právě takové informace se tato práce snaží doplnit. Abychom však lépe porozuměli vývoji v tomto období (například právě migrační krize v polovině dekády), musíme se také zabývat obdobím, které tomuto časovému úseku předcházelo a to včetně samotného Arabského jara.

Toto období bylo vybráno jednak kvůli tomu, že právě v těchto letech si region MENA prošel výraznými změnami, ale také kvůli relativně malé pozornosti, která tomuto období byla věnována v posledních letech. Abychom mohli lépe pochopit strukturu evropské podpory demokracie v daném regionu, vychází tato práce z tuniské zkušenosti. Tunisko bylo vybráno proto, že se jedná o stát, který si zatím vede nejlépe po politické stránce po Arabském jaru. Právě zde se mohou naplno projevit evropské projekty a záměry, protože zde EU naráží na nejmenší odpor ze strany vládnoucích elit. Jinými slovy – Tunisko je na první pohled ideální zemí pro podporu demokracie v tomto regionu.

Nejdříve budou představeny definice termínů „podpora demokracie“ a následně definice a polemika nad pojmem „demokracie“. Poté budou rozebrány jednotlivé programy a ze souhrnu jejich financí budeme moci rozpoznat podrobnosti evropského vývoje.

Tato práce ve svém rozboru financí směřujících do Tuniska předkládá podrobnou analýzu, která nám lépe dává do kontextu různé evropské nástroje na podporu rozvoje a demokratických procesů a institucí. Analýzou těchto dat docházíme k závěru, že v posledních letech narážíme na poměrně dramatický nárůst evropské podpory demokracie a to jak relativní, tak absolutní. V posledních čtyřech letech lze najít pouze omezené množství prací, kde pouze některé pracují s nejnovějšími daty. To se snaží tato práce kompenzovat a díky tomu také dochází k aktualizovaným závěrům.

Po získání tohoto přehledu bude následovat srovnání evropské podpory demokracie v Maroku a Egyptě a celkový vývoj evropské podpory demokracie v posledních letech. Maroko a Egypt byl zvolen, protože se jedná o země, které si také prošly protesty spojenými s Arabským jarem, a ve kterých se neobjevilo množství násilí, které jsme pozorovali v Libyi nebo v Sýrii. Zároveň se jedná o země, které jsou jedni z největších příjemců evropské podpory v severní Africe. V návaznosti na tyto poznatky bude možné

vyvodit závěry o nedávném vývoji a na základě historických zkušeností EU a jejích dokumentů budou analyzovány možné důvody sledovaných změn. Následně pak v kapitole 9.1. budou rozebrány limity tohoto vývoje a popsán závěr.

2.1. State of the Art

V posledních třiceti letech můžeme pozorovat evidentní nárůst podpory demokracie, a to jak ze strany Spojených států, tak ze strany Evropské unie a jejích členských států.¹ Tyto státy samozřejmě nejsou jedinými demokratickými zeměmi, které by demokracii za svými hranicemi podporovaly, ale právě USA a EU jsou na tomto poli dominantními hráči.

Akademickou literaturu si můžeme v posledních dvou dekadách rozdělit na několik vln. První vlnu odborných článků a knih zaznamenáváme přímo na začátku tisíciletí². Pokud bychom pominuli literaturu, která se objevila v reakci na americké vojenské „šíření demokracie“ v Iráku a soustředili se na EU a region MENA, pak bychom další vlnu mohli zaznamenat v druhé polovině nultých let, kdy se objevuje řada článků, které často kriticky hodnotí evropský přístup k zemím tohoto regionu.³

Další vlna se odvíjí od roku 2011 a Arabského jara. Autoři zkoumali změnu přístupu EU a nový vývoj v evropské podpoře demokracie (nebo občas absenci vývoje)⁴, či přispívali do všeobecné diskuse o podstatě a podobě podpory demokracie⁵. Tato vlna pokračovala přibližně do roku 2016, kdy článků na toto téma ubývá.

V posledních čtyřech letech (tedy od roku 2016) se sice setkáváme s novými publikacemi, které představují zásadní posuny na tomto poli, ale autoři, kteří se věnují regionu MENA, často používají

¹ Jan Hornát, *Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy*, (London and New York: 2019, Routledge), 1.

² Thomas Carothers, „Taking stock of US democracy assistance“ in „American Democracy Promotion : Impulses, Strategies, and Impacts“ (Oxford: Oxford University Press, 2000), 188-199.

³ Viz např. Michelle Pace, „Paradoxes and contradictions in EU democracy promotion in the Mediterranean: the limits of EU normative power“, *Democratization* 16, č. 1 (únor 2009): 39-58, doi: 10.1080/13510340802575809; Federica Bicchi „Our size fits all’: normative power Europe and the Mediterranean“, *Journal of European Public Policy* 13, č. 2 (2006): 286-303, doi: 10.1080/13501760500451733.; Frank Schimmelfennig, Hanno Scholtz, „EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood“, *European Union Politics* 9, č. 2 (2008): 187-215, doi: 10.1177/1465116508089085.; Richard Youngs „Democracy promotion as external governance?“, *Journal of European Public Policy* 16, č. 6 (2009): 895-915, doi: 10.1080/13501760903088272. aj.

⁴ Andrea Teti et al., „EU Democracy Assistance Discourse in Its New Response to a Changing Neighbourhood“, *Democracy and Security* 9 (2013): 61-79, doi: 10.1080/17419166.2012.736311.

⁵ Jeff Bridoux, Milja Kurki, „Cosmetic agreements and the cracks beneath: ideological convergences and divergences in US and EU democracy promotion in civil society“, *Cambridge Review of International Affairs* 28, č. 1 (2015): 55-74, doi: 10.1080/09557571.2014.902653.

neúplná data o evropské finanční pomoci, nebo částky nedávají do kontextu (např. s porovnáním s jinými programy).

Cíl této práce je tuto mezeru alespoň do jisté míry vyplnit. Využitím tuniského příkladu si může čtenář dát evropské nástroje do perspektivy a nejnovější data (často dostupná do roku 2018) nám umožňují udělat nové závěry o evropské podpoře demokracie.

3. Definice termínů

3.1. Podpora demokracie

Podpora demokracie, demokratická asistence nebo budování demokracie jsou pojmy, kterými tato práce rozumí součást zahraniční politiky států (nebo entit typu EU). Pokud bychom použili definici Daniely Huber (která spojuje definice Keukeleireho a Delreuxe), chápali bychom zde zahraniční politiku, jako „*součet oficiálních aktivit, které jsou podnikány nezávislou entitou, které jsou mířeny na externí prostředí za účelem měnit toto prostředí a měnit chování dalších entit v něm.*“⁶

Díky této definici můžeme chápat podporu demokracie, která je součástí zahraniční politiky, i jako nástroj, který se snaží ovlivnit nejen státy, ale i mezinárodní prostředí jako takové. V této práci bude používán termín „podpora demokracie“ jakožto hlavní pojem. Podporu demokracie můžeme brát velmi selektivně – tak ji např. definuje Carothers; „...[podpora demokracie] *je veškerá podpora, jejímž primárním, ne sekundárním nebo nepřímým cílem je podpora demokracie v přijímající zemi. Nezahrnuje tak ekonomické programy a programy sociální pomoci.*“⁷

Avšak vzhledem k tomu, že předmětem této práce je přístup EU, bude použita širší definice, která jej lépe popisuje, kde je podpora demokracie vnímána jako ty části zahraniční politiky, které cílí na podporování přechodu, upevnění nebo zlepšení demokracie v cizích státech a jejich společnostech.⁸

U definice podpory demokracie EU však narážíme na nejednotnost pojmu *demokracie* jako takové. Různé výklady demokracie můžeme například vidět i u názvů států. Státy, které mají nebo měly ve svém názvu slovo „demokratická“ např. KLDK či NDR, byly a jsou vnímány západními státy jako nedemokratické.

⁶ Daniela Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy: Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2015), 22.

⁷ Carothers, „Taking stock of US democracy assistance“, 188.

⁸ Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy: Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, 23.

3.2. Demokracie

Vzhledem k tomu, že není možné definovat demokracii tak, aby byla tato definice všeobecně přijímaná, musíme se zaměřit na podobu demokracie, jakou si představuje právě EU. Ani ta ale nemá dodnes žádnou oficiální definici. I přesto si můžeme představit některé charakteristiky evropského pojetí demokracie.

Pokud bychom brali v úvahu pouze vývoj od 90. let, narazíme na dílčí vysvětlení evropského pojetí demokracie například z jednotlivých dokumentů. Abychom zde uvedli konkrétní případ – v Asociační dohodě s Tuniskem z roku 1998 je uvedeno „...všechna ustanovení této dohody jsou založena na dodržování lidských práv a demokratických principů, kterými se řídí domácí a zahraniční politika stran...“

Někteří autoři jsou toho názoru, že EU nikdy řádně nedefinovala své pojetí demokracie. např. Anne Wetzel a její spoluautoři ve svém článku „Comparative perspectives on the substance of EU democracy promotion“ popisují teoretické základy evropské podpory demokracie slovem „fuzzy“, tedy zastřený, rozmazaný či střapatý (rozdává tak koncept Milji Kurki). Tímto označením popisuje absenci jasného ideologického základu a uvádí, že tento teoretický základ – podstata evropské podpory demokracie je směsicí tradičně liberálních, reformně-liberálních a sociálně demokratických ideálů s neoliberálními tendencemi.⁹

Stejní autoři také dodávají, že již v roce 2009 existoval neformální dokument, který tyto teoretické principy blíže specifikoval, avšak nikdy nebyl zveřejněn, protože, podle rozhovorů autorů, některé země EU blokují evropský konsensus na podstatě demokracie.¹⁰

Nejednotnost a absence přesné definice podle Wetzelové et al. má za důsledek důraz na ambivalentní pojem „governance“, který má odrážet základní povahové rysy EU, tedy například na tržní mechanismy.¹¹ Zde je nutné dodat, že ani na definici tohoto termínu, tedy „governance“ se akademici neshodují, co vlastně znamená. Tento pojem, tak jak ho chápe tato práce je více rozveden v kapitole 5.

Z jiného úhlu pohledu bychom však mohli říci, že EU již své představy o demokracii dostatečně definovala, minimálně v některých dokumentech. Např. revidovaná verze IV. Konvence z Lomé z roku 1995 a její dodatek z roku 1998 uvádí, že definující vlastnost demokratického systému je, že „formalizuje

⁹ Anne Wetzel, Jan Orbie, Fabienne Bossuyt, „One of what kind? Comparative perspectives on the substance of EU democracy promotion“, *Cambridge Review of International Affairs* 28, č. 1 (2015): 21-34, doi: 10.1080/09557571.2015.1019726, 27.

¹⁰ Wetzel, Orbie, Bossuyt, „One of what kind? Comparative perspectives on the substance of EU democracy promotion“, 26.

¹¹ Ibid., 29.

*nenásilný dialog mezi aspirací většiny a menšiny podle souboru pravidel, které jsou přijímané všemi, a které jsou založeny na lidských právech a základních svobodách.*¹² V dalších částech dokumentu se EU podrobněji zabývá bližšími specifiky demokracie (např. že volby samy o sobě nepředstavují demokracii).¹³

Tento dokument a jeho následovník (Konvence z Cotonou) představují poměrně podrobný popis toho, co EU vnímá jako „demokracii“. Tato práce se těmito dokumenty nebude zabývat příliš do hloubky (ač představují zásadní přínos do evropských představ o demokracii), protože Tunisko a celý region MENA nespadá do těchto smluv.

Regionu MENA se v novější historii týkal např. společný dokument SEC (2009) 1095 final, který uváděl mimo jiné přímé začlenění demokratické správy, sociální koheze a ekonomického růstu do podpory demokracie.¹⁴

Další text, který rozhodně stojí za zmínku je dokument z roku 2011 „Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“. Zde byl představen koncept „Budování pevné a udržitelné demokracie“. To představuje jistý posun k přesnějším představám EU o demokracii. Dokument uvádí výčet některých charakteristik, které má „hluboká a udržitelná“ demokracie splňovat:

„– svobodné a spravedlivé volby,

– svoboda sdružování, projevu a shromažďování a svobodný tisk a média,

– právní stát s nezávislým soudnictvím a právo na spravedlivý proces,

– boj proti korupci,

– reforma v oblasti bezpečnosti a vymáhání práva (včetně policie) a zavedení demokratické kontroly nad ozbrojenými a bezpečnostními silami.“¹⁵

Další vývoj můžeme pozorovat u reformy Evropské sousedské politiky v roce 2015. Ta zachovává hlavní závěry dřívějších dokumentů – tedy, že předpokladem demokracie je stabilní veřejná správa, která

¹² Hornát, *Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy*, 125.

¹³ Ibid.

¹⁴ „Joint Paper, Commission/Council General Secretariat on Democracy Building in EU External Relations SEC (2009) 1095 final“, staženo 14. května, 2020, [http://aei.pitt.edu/45425/1/sEC_\(2009\)_1095.pdf](http://aei.pitt.edu/45425/1/sEC_(2009)_1095.pdf), citováno v Hornát, *Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy*, 130.

¹⁵ „Společné sdělení Evropskému parlamentu, Radě Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“, oficiální stránky Přístupu k právu Evropské unie EUR-Lex, staženo 20. března, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0303&qid=1587646373665&from=CS>, 3.

poskytuje svým obyvatelům socio-ekonomický rozvoj a inkluzivní růst.¹⁶ Právě na těchto základech bychom tedy mohli argumentovat, je založená představa demokracie dle EU.

4. Podpora demokracie Evropské unie

Pokud bychom však brali v potaz moderní podporu demokracie čistě ze strany EU (resp. Evropského společenství), potom bychom museli začít s politikou Společenství vůči Řecku, Španělsku a Portugalsku a poté pokračovat s politikou podobného duchu u zemí střední a východní Evropy.¹⁷ V tomto ohledu byla významná 90. léta – např. ve Smlouvě o Evropské unii (TEU) z roku 1993 se v části o společné zahraniční a bezpečnostní politice představuje cíl této politiky; zachování míru, posilování mezinárodní bezpečnosti, podpora mezinárodní spolupráce a *rozvíjení a upevnění demokracie, respektování zákonů a lidských práv a základních svobod* [zdůraznění přidáno].¹⁸

Princip „vstup do ES/EU výměnou za demokratizaci“ se EU snažila napodobit při vytváření Evropské susedské politiky, kde odměnou za demokratizaci a reformy neměl být vstup, nýbrž sblížení s EU (např. rovný přístup na jednotný trh). Tato „odměna“ však podle všech ukazatelů nebyla natolik lákavá, aby dostatečně motivovala nedemokratické státy k vnitřním změnám.¹⁹

Pro dosažení tohoto cíle mohla EU využít široké nabídky nástrojů – od tradičních diplomatických postupů a veřejných prohlášení, přes spolupráci s OSN, až po programy spolupráce se třetími zeměmi, které používají pozitivní i negativní kondicionalitu.²⁰ Je však nutno zmínit, že pozitivní kondicionalita je používána v praxi mnohem více, nežli negativní kondicionalita.²¹

Přístup EU k zemím severní Afriky a Blízkého východu byl ve svých počátcích silně formován neklidnou situací v 90. letech (teroristické útoky, nepokoje v Alžírsku apod.) a možným výhledem na začlenění Turecka do unie.²² Reakce na tyto události můžeme vidět ve vytváření asociačních dohod (v případě Tuniska v roce 1995, jakožto první země) a počátek tzv. Barcelonského procesu, tedy Evropsko-

¹⁶ Hornát, Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy, 137.

¹⁷ Huber, Democracy Promotion and Foreign Policy: Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies, 14.

¹⁸ „Foreign policy: aims, instruments and achievements“, oficiální stránky Evropského Parlamentu, staženo 17. března, 2020, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/158/foreign-policy-aims-instruments-and-achievements>.

¹⁹ Schimmelfennig, Scholtz, „EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood“, 207.

²⁰ Pace, „Paradoxes and contradictions in EU democracy promotion in the Mediterranean: the limits of EU normative power“, 41.

²¹ Vera Van Hüllen, „Europeanisation through Cooperation? EU Democracy Promotion in Morocco and Tunisia“, *West European Politics* 35, č. 1 (2012): 117-134, doi: 10.1080/01402382.2012.631317, 119-120.

²² Pace, „Paradoxes and contradictions in EU democracy promotion in the Mediterranean: the limits of EU normative power“, 41-42.

středozemního partnerství a vytvořením Evropské politiky sousedství v roce 2003. Jak asociační dohody, tak akční plány Evropské sousedské politiky vyhlášují, že jsou založené na společných hodnotách – tedy na demokracii, lidských právech, právním státu, tržní ekonomice, stabilitě, bezpečnosti, udržitelném rozvoji atd.²³

To, co pro EU znamenala podpora demokracie v tomto regionu v nultých letech 21. století, výstižně shrnuje následující citát Benity Ferrero-Waldner (tehdejší komisařky pro Vnější vztahy a Evropskou sousedskou politiku) z konference o Barcelonském procesu z roku 2007;

„EU nevěří ve vnučování reforem, ale chceme, co nejvíce to bude možné, podpořit reformy, které budou vycházet z regionu samotného, jednoduše proto, protože věříme, že demokracie, řádná správa, právní stát a rovnost pohlaví jsou nezbytné pro stabilitu a blahobyt. Toto byl vždy cíl Barcelonského procesu a je to základ Evropské sousedské politiky.“²⁴

Autorka Michelle Paceová uvádí, že cílem EU nebyla demokracie v jednotlivých státech jako taková, ale prostředkem, jakým lze dosáhnout stability a prosperity.²⁵ Jedním z pilířů evropské podpory demokracie je ekonomická integrace. Základní předpoklad je, že zlepšení ekonomické situace (kterou lze docílit ekonomickou integrací) v dané zemi bude vést k demokratizaci.²⁶ Tento přístup je patrný i z dominantní položky ve finanční podpoře Tuniska, tedy ekonomické podpory (většina ENI – dominantního programu pro evropské sousedství a makroekonomická pomoc EU).²⁷

Evropská unie vnímá také demokratickou správu a mezivládní spolupráci jako základ své podpory demokracie, vzhledem k tomu, že s tímto modelem má ona sama pozitivní zkušenost, která vedla k jejímu formování. Integrační proces EU, který byl založen na integraci, která byla vedena elitami shora, a která byla založena na harmonizaci správ jednotlivých států je v tomto ohledu také zásadní ve formování evropské podpory demokracie.²⁸

²³ Ibid.

²⁴ Benita Ferrero-Waldner, „European Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, The Middle East in the EU's External Relations, “Madrid: Fifteen Years Later” conference, Madrid, 11 January 2007“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 17. března, 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/cs/SPEECH_07_7.

²⁵ Pace, „Paradoxes and contradictions in EU democracy promotion in the Mediterranean: the limits of EU normative power“, 41-42.

²⁶ Vincent Durac, Francesco Cavatorta, „Strengthening Authoritarian Rule through Democracy Promotion? Examining the Paradox of the US and EU Security Strategies: The Case of Bin Ali's Tunisia,“ *British Journal of Middle Eastern Studies* 36, č. 1 (2009): 3-19, doi: 10.1080/13530190902749523, 15.

²⁷ „Programmation de l'Instrument européen de voisinage (IEV) (2014-2020) Cadre unique d'appui UE-Tunisie (2017-2020)“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 30.3.2020 z https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/ssf-tunisia-c_2017_5637_1_annex_fr_v1_p1_944238.pdf, 7.

²⁸ Hornát, Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy, 123.

5. Teoretický základ podpory demokracie

Vzhledem k šířce tématu se objevuje značné množství teoretických interpretací evropské podpory demokracie. Tato práce využívá terminologie a modelů Sandry Lavenexové a Franka Schimmelfenniga z jejich článku z léta 2011 „EU democracy promotion in the neighbourhood: from leverage to governance?“²⁹

Tyto modely se podle autorů liší ve čtyřech dimenzích – *zaměření* (stát/společnost/sektory), *představované cíle* (občanská společnost/volby a jiné znaky demokracie/ procedurální demokratické praktiky), *kanály* (vlády, společenští aktéři, organizace), *nástroje* (kondicionalita/socializace – učení).

Model *Linkage* (provázání) je založen na podpoře demokratické opozice a dalších subjektů občanské společnosti (např. i politická opozice) a vytvářením společenských předpokladů pro demokracii. Jedná se o pravděpodobně nejtradičnější pojetí podpory demokracie s tím, že k němu Lavenexová a Schimmelfennig přidávají i ekonomickou podporu třetí země.

Model *Leverage* je (jak už název napovídá – páka) je ve své podstatě vyjednávání s třetími státy. EU v tomto modelu poskytuje výhody (finanční, nebo institucionální) za předpokladu, že třetí stát se bude demokratizovat. Tento model měl být využíván v případě států střední a východní Evropy v devadesátých a počátkem nultých let při jejich demokratické transformaci.

Model *Governance* (správa) je podle autorů pak nový model, který je založen na sektorové funkční spolupráci. Právě tento model měl být především využíván Evropskou sousedskou politikou. Jeho cílem má být demokratické *vládnutí*, a ne demokratické zřízení, nebo demokratická společnost.

Ve svém článku zevrubněji popisují a uzavírají, že právě tento model je nadějnou alternativou pro slábnoucí model *Leverage* (EU severoafrickým státům nemůže nabídnout členství, jako konečný cíl). Autoři argumentují, že u modelu *Linkage* není pravděpodobné, že by se stal takovou alternativou, protože většina autoritářských vlád by takovou podporu demokracie (jako je podpora organizací občanské společnosti) považovala za vměšování do vnitřních záležitostí. U EU tedy převáží následně zájem ekonomické a bezpečnostní spolupráce.³⁰ Autoři uzavírají článek tím, že model *Governance* má v principu větší šance na úspěch, vzhledem k menší politické kontroverzi u vlád třetích zemí. Vlády

²⁹ Sandra Lavenex, Frank Schimmelfennig, „EU democracy promotion in the neighbourhood: from leverage to governance?“, *Democratization* 18, č.4 (2011): 885-905, doi: 10.1080/13510347.2011.584730, 886.

³⁰ Lavenex, Schimmelfennig, „EU democracy promotion in the neighbourhood: from leverage to governance?“, 900.

autoritářských zemí to spíše budou vnímat jako zefektivnění vládní správy nežli zasahování do vnitřních záležitostí země.³¹

Základní kritiku konceptu *Governance* bychom mohli hledat v nebezpečí podporování reforem, které budou však realizovány pouze *pro forma* a prakticky nebudou mít reálný dopad. Takovou situaci popisuje Van Hüllenová, která tvrdí, že EU se v předrevolučním období soustředila na „spolupráci“ jako takovou, spíše než na změny v dané zemi, a ta byla také patřičně odměňována.³²

Jedním ze základních problémů spatřuje autorka v samotném článku 2 asociačních dohod se třetími státy a ve formulaci Evropské sousedské politiky – tedy, že spolupráce je *založena* na sdílených hodnotách (mj. demokracie). EU tedy následně nemůže reálně vyjednávat o těchto hodnotách, protože obě strany předstírají, že je autoritářské režimy sdílí.³³ Pro ilustraci – ve zprávě *Freedom House* z roku 2007 autoři uvádí, že Tunisko je „skvělým příkladem institucionalizace forem demokracie bez jakékoli podstaty demokracie“³⁴

Tato bakalářská práce využívá rozdělení *dimenzí* podpory demokracie, *tedy zaměření, představované cíle, kanály a nástroje*. Tyto dimenze budou brány v potaz při analýze změn evropské podpory demokracie ve zkoumaném období. Zároveň bude tato práce rozvíjet stručný popis limitů evropské podpoře demokracie, které autoři naznačují (více v kapitole 9.1.). Právě změny a vývoje výše uvedených dimenzí díky revoluci můžeme použít, když budeme problematiku podpory demokracie dále analyzovat.

6. Rozbor evropské podpory demokracie v Tunisku

Tunisko bylo ve 21. století před Arabským jarem definováno autoritářským režimem Bena Aliho. Toto arabské hnutí vzniklo v Tunisku v roce 2011 a rychle se rozšířilo do mnoha dalších arabských zemí. Protesty, které se odehrávaly v Tunisku, byly nejen politické, ale především upozorňovaly na extrémní ekonomickou nerovnost v zemi. Právě na ekonomickém růstu a na potlačování islamistických stran byl režim Bena Aliho z velké části postaven.³⁵ Z tohoto pohledu je pochopitelné, že nevalné ekonomické

³¹ Ibid.

³² Vera van Hüllen, „Negotiating democracy with authoritarian regimes. EU democracy promotion in North Africa“, *Democratization* 26, č. 5 (2019): 869-888, doi: 10.1080/13510347.2019.1593377, 883.

³³ van Hüllen, „Negotiating democracy with authoritarian regimes. EU democracy promotion in North Africa“, 883.

³⁴ Sanja Tatic, Christopher Walker eds., *Countries at the Crossroads: A Survey of Democratic Governance* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2008), 692.

³⁵ Thomas O'Brien, „The primacy of political security: contentious politics and insecurity in the Tunisian revolution“, *Democratization* 22, č. 7 (2015): 1209-1229, doi: 10.1080/13510347.2014.949247, 1211.

výsledky země a významná nezaměstnanost především u mladých a vzdělaných občanů vedla k protestům. Protesty vedly k vyhnání samotného diktátora ze země ještě v roce 2011.³⁶

Cesta k demokracii není pro Tunisko jednoduchá. V roce 2014 se podařilo schválit novou ústavu a první porevoluční vládnoucí strany odstoupily ve chvíli, kdy se to od nich očekávalo. Navíc se v Tunisku podařilo vytvořit alespoň základní dialog mezi hlavními politickými rivaly (tedy zejména islamistickými a sekulárními stranami). Zároveň dodnes probíhá například justiční reforma a demokratické procesy se v této zemi teprve pomalu usazují.³⁷

Ačkoliv Tunisko za Bena Aliho se stavělo odmítavě ke spolupráci na podpoře demokracie, neznamenalo to, že byly vztahy s EU negativní. Evropská unie měla již před revolucí silnou ekonomickou pozici³⁸ a stejnou situaci můžeme pozorovat i po ní. EU je největším obchodním partnerem pro Tunisko v exportu i importu.³⁹

Evropská unie podporovala v posledních letech změnu tuniské společnosti za pomoci různých nástrojů. V této kapitole se podíváme důkladněji na tyto nástroje – porovnáme jejich hlavní zaměření a výši financí, které byly těmto programům a nástrojům věnovány. V následující tabulce je představen přehled nejdůležitějších programů a zdrojů financí, které směřovaly a směřují do Tuniska.

³⁶ Ibid.

³⁷ Helga Embacher, ústní sdělení, prosinec 2019.

³⁸ Vincent Durac & Francesco Cavatorta, „Strengthening Authoritarian Rule through Democracy Promotion? Examining the Paradox of the US and EU Security Strategies: The Case of Bin Ali's Tunisia,“ *British Journal of Middle Eastern Studies* 36, č.1., 2009,16.

³⁹ „Tunisia“, oficiální stránky OEC, staženo 18. března, 2020, <https://oec.world/en/profile/country/tun/>.

<i>Tabulka 7.a - Přehled programů a nástrojů EU na podporu demokracie v Tunisku</i>	
Zkratka	Celý název
ENI	European Neighbourhood Instrument
EIDHR	European Instrument for Democracy and Human Rights
EED	European Endowment for Democracy
IcSP	Instrument contributing to Stability and Peace
DCI	Development Cooperation Instrument
ECHO	European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations
CSF	Civil society facility
	Twinning program
	Non-state Actors and Local Authorities in Development
NIF/NIP	Neighbourhood Investment Facility/ Neighbourhood Investment Platform
	Makro-ekonomická asistence
	Finanční příspěvky z jednotlivých států EU

6.1. Teritoriální nástroje

6.1.1. ENI

Evropská sousedská politika (ENP) je koordinovaným přístupem ke státům v sousedství Evropské unie. Mimo ekonomickou spolupráci, bezpečnost a těsnější sblížení jednotlivých států k EU je cílem ENP také podpora lidských práv a demokracie. Hlavním finančním nástrojem ENP je dnes ENI (dříve ENPI).⁴⁰

Tunisko podepsalo Asociační smlouvu již v roce 1995, která tvoří základ bilaterálních vztahů s EU v ekonomických, vědeckých, kulturních a politických oblastech. Od tohoto roku se do Tuniska dostávaly

⁴⁰ „European Neighbourhood Policy (ENP)“, oficiální stránky European External Action Service, staženo 11. března, 2020, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en.

finanční prostředky skrze programy MEDA I a MEDA II (MEsures D'Accompagnement, tedy průvodní opatření).⁴¹

Tato opatření končí rokem 2006 a jsou nahrazena programem NIP (National Indicative programmes), který funguje napříč lety 2007-2010.⁴² Období 2011-2013 bylo také zahrnuto v tomto programu, avšak vzhledem k revoluci byl vytvořen nový program SPRING (2011-2013). Tento program byl založený na principu „*more for more*“ – tedy více financí za předpokladu spolupráce a realizací žádaných reforem.⁴³

Pro následující období 2013-2015 byl pak vytvořen program Single Support Framework (SSF). Tento program v rámci nástroje ENI fungoval do roku 2020. Každý rok se pak sestavují akční plány, kde je dále finanční podpora specifikována.⁴⁴ Finance z těchto programů byly přerozděleny skrze tuniskou vládu, nebo s její přímou účastí – tzv. top-down approach.⁴⁵

Teprve od roku 2011 se však v hrubém rozdělení financí podle sektoru objevuje položka podpory demokracie (Democratic transformation and institution building resp. Democratic consolidation). Pokud bychom brali podporu demokracie z širšího hlediska, mohli bychom sem započítat i sektor *Media and justice*, který byl součástí programů MEDA mezi lety 1995-2006. V těchto letech představovala tato položka 3 % celého programu. Program NIP nemá v dostupném rozdělení sektorů žádnou takovou část.⁴⁶

⁴¹ Directorate General for external policies, Policy Department, AFET, „EU Policies in Tunisia before and after the Revolution“, staženo 11. března, 2020, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578002/EXPO_STU%282016%29578002_EN.pdf, 13.

⁴² Directorate General for external policies, Policy Department, AFET, „EU Policies in Tunisia before and after the Revolution“, 14.

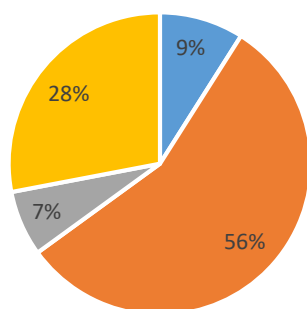
⁴³ „Tunisia Financial Assistance“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 12.3.2020, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/pdf/key-documents/tunisia/20160201-tunisia-financial-assistance-fiche.pdf>, 1.

⁴⁴ „Tunisia“, oficiální stránky Evropské komise - European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, staženo 12. března, 2020, z https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/tunisia_en.

⁴⁵ van Hüllen, „Europeanisation through Cooperation? EU Democracy Promotion in Morocco and Tunisia“, 119.

⁴⁶ Directorate General for external policies, Policy Department, AFET, „EU Policies in Tunisia before and after the Revolution“, 12-14.

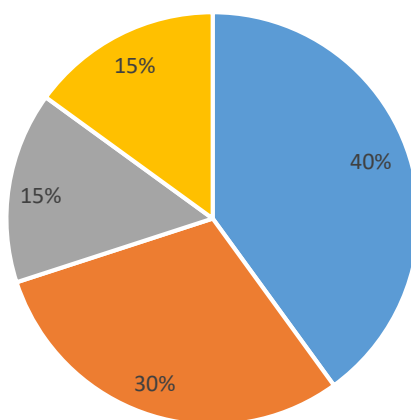
**Graf 6.1.1.a - NIP a SPRING pro Tunisko
- 445 Mil. EUR (2011-2013)**

- Zaměstnanost a sociální ochrana
- Konkurenceschopnost firem (průmysl a služby)
- SPRING - Demokratická transformace a budování institucí
- SPRING - udržitelný a inkluzivní růst a ekonomický rozvoj

47

Graf 6.1.1.b - SSF - 246 Mil. EUR (2014-2015 a rok 2016)

- Podpora socio-ekonomických reforem
- Regionální a lokální rozvoj
- Upevnění demokracie
- Institucionální podpora implementace Akčního plánu

48

⁴⁷ Directorate General for external policies, Policy Department, AFET, „EU Policies in Tunisia before and after the Revolution“, 14.

⁴⁸ Directorate General for external policies, Policy Department, AFET, „EU Policies in Tunisia before and after the Revolution“, 15.

Rok 2016 měl stejné rozložení financí a stejnou roční částku, jako roky 2014 a 2015 (viz graf 6.1.1.b).⁴⁹

V období 2017-2020 bylo pro každý rok vyděleno 300 mil. EUR, v tomto období představoval sektor podpory demokracie (s pozměněným názvem – sektory „Podpora řádné správy a právního státu“, „Prostředky na podporu občanské společnosti“ a „Dodatečná podpora rozvoje a upevnění institucionálních kapacit“) cca 23 % ze zmíněných 300 mil. EUR.⁵⁰

Pokud bychom měli kvantifikovat přesnější částku, vypadaly by příspěvky skrze tyto programy následovně:

Období	Procento financí směřujících na podporu demokracie	Finance pro toto období (mil. EUR)	Roční dotace podpory demokracie pro dané období (mil. EUR)
1995-2006	3%	1 000	2,5
2007-2010	0%	-	-
2011-2013	7%	445	10,38
2014-2015	15%	246	18,45
2016*	15%	123	18,45
2017-2020	23%	1 200	69

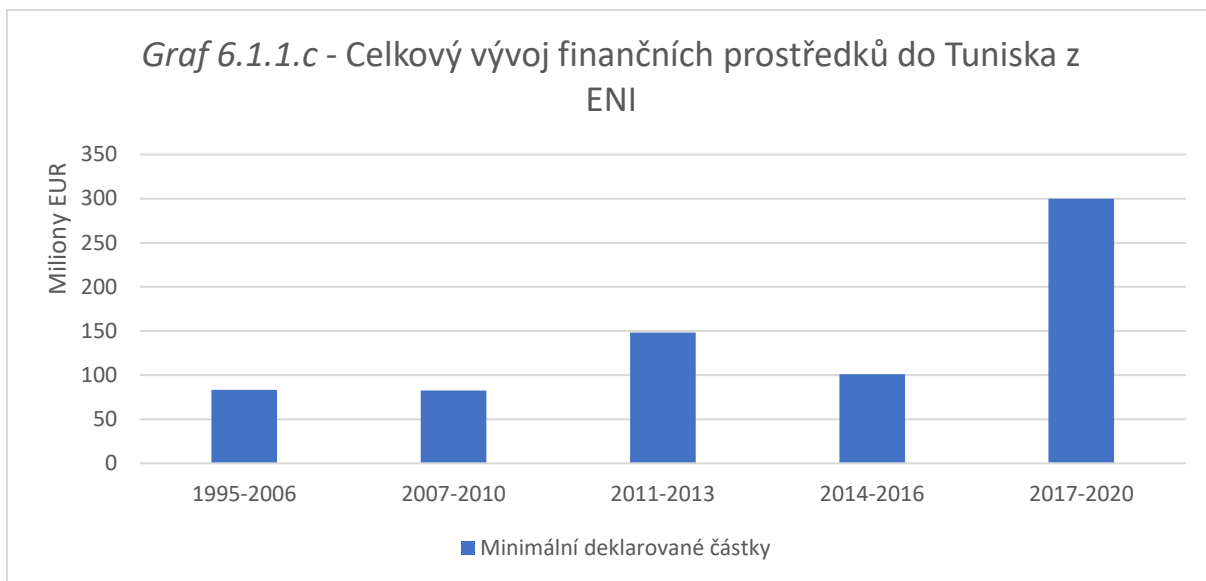
*v roce 2016 bylo financování stejné, jako pro roky 2014 a 2015.

Výrazný nárůst v letech 2017-2020 si můžeme vysvětlit prudkým nárůstem celkových financí ENI a zároveň navýšením procentuálního zastoupení podpory demokracie v tomto nástroji.

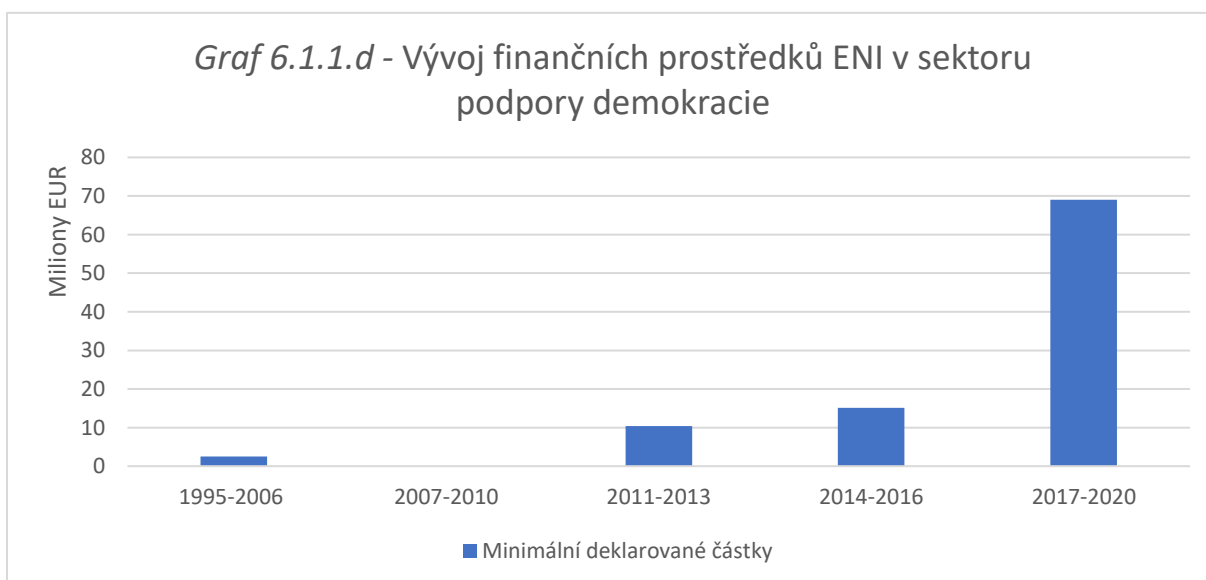
⁴⁹ „European Neighbourhood Instrument (ENI) Summary of the 2017-20 single support framework, Tunisia“, staženo 12. března, 2020, <https://www.gtai.de/resource/blob/25914/bc9ed1a35ab4270c7702d91cf7ac486d/pro201708105000-data.pdf>, 1.

⁵⁰ „Programmation de l’Instrument européen de voisinage (IEV) (2014-2020) Cadre unique d’appui UE-Tunisie (2017-2020)“, oficiální stránky Evropské komise, 7.

⁵¹ Ibid.

52

53

V rámci ENP se také setkáváme od roku 2014 s pomocným „Umbrella“ („zastřešujícím“) programem, kde se finance navyšují v případě, že daná země spolupracuje a provádí žádané reformy na principu „*more for more*“, tedy více peněz hlubší spolupráci a pokroky v žádaných reformách. V rámci tohoto programu dostalo Tunisko následující částky.

⁵² „Programmation de l'Instrument européen de voisinage (IEV) (2014-2020) Cadre unique d'appui UE-Tunisie (2017-2020)“, oficiální stránky Evropské komise, 7.

⁵³ Ibid.

Rok	Mil. EUR
2014	50 000 000
2015	94 800 000 (ale stránky Evropské Komise uvádí 71,8)
2016	87 000 000
2017	95 000 000
2018	99 800 000
2019	100 000 000

Tyto částky byly věnovány především na institucionální podporu Tuniska (např. podpora justiční reformy), ale i na podporu zdravotnického sektoru a podporu tuniského exportu.⁵⁵

6.1.2.EIDHR

EIDHR (Evropský nástroj pro demokracii a lidská práva) vznikl v roce 2006 s cílem podporovat organizace občanské společnosti ve třetích zemích s tím, že byl kladen důraz na institucionální samostatnost a faktem, že EIDHR spolupracuje přímo s jednotlivými organizacemi bez svolení a zásahu místních vlád.⁵⁶

EIDHR podporoval v Tunisku před rokem 2011 pouze tři projekty, z nichž žádný nebyl plně zrealizován.⁵⁷ Teprve po Jasmínové revoluci se začínají objevovat úspěšné projekty.⁵⁸ Dle dat Leily Mouhib byly projekty v roce 2012 financovány souhrnnou částkou cca 750 000 EUR.⁵⁹ Data Evropské delegace v Tunisku však uvádí pro rok 2012, 2013 a 2016 pokaždé 1 mil. EUR. V letech 2014 a 2015 je to pak 1,2 mil. EUR ročně.⁶⁰

Podle dat zaslaných z DG NEAR představoval rozpočet projektů realizovaných EIDHR v Tunisku za posledních pět let 4,6 mil. EUR – to by znamenalo v průměru 850 000 EUR ročně (pokud v roce 2016 se jednalo o 1 mil. EUR a 2015 1,2 mil. EUR) – tedy lehce nižší částku než předchozí roky.⁶¹ Vzhledem

⁵⁴ Europe Direct, mailová korespondence autora, 24. dubna, 2020.

⁵⁵ Europe Direct, mailová korespondence autora, 24. dubna, 2020.

⁵⁶ Leila Mouhib, „EU Democracy Promotion in Tunisia and Morocco: Between Contextual Changes and Structural Continuity“, *Mediterranean Politics* 19, č. 3 (2014): 351-372, doi: 10.1080/13629395.2014.966984, 355.

⁵⁷ Mouhib, „EU Democracy Promotion in Tunisia and Morocco: Between Contextual Changes and Structural Continuity“, 366

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid., 369.

⁶⁰ „Délégation de l'Union européenne en Tunisie, Rapport d'activité: Édition 2017“, oficiální stránky EEAS, staženo 28. března, 2020 https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/rapport_activite_due_2017_fr_20062017.pdf, 21.

⁶¹ Europe Direct, Mailová korespondence autora 30. ledna, 2020.

k tomu, že se jedná o řádově podobné částky, můžeme spekulovat, že částky mohly zůstat stejné, ale data jsou neúplná z posledního roku či dvou.

6.1.3. Twinning program

Twinning program je založený na spolupráci a sdílení zkušeností mezi státními správami evropských a partnerských zemích. Pro země v okolí EU funguje tento program od roku 2004. Data jsou však veřejně dostupná pouze pro roky 2016-2019.⁶²

Z těchto dat můžeme vyčíst, že Tunisko čerpalo finance na Twinning projekty pouze v letech 2018 a 2020. V roce 2018 se jednalo o 5 projektů s neznámou finanční podporou. Z těchto projektů by se ale pouze dva daly zařadit do podpory demokracie („Podpora řádné správy ministerstva spravedlnosti v Tunisku“ a „Institucionální podpora implementace strategie veřejných funkcí“). V roce 2019 se jednalo o jeden projekt s finanční podporou 1,2 mil. EUR.⁶³ Dostupná data z roku 2020 uvádí dva projekty, každý s finanční podporou 1,2 mil. EUR (oba spadají do podpory demokracie v širším slova smyslu).⁶⁴

6.1.4. DCI

Nástroj na rozvojovou spolupráci (Development Cooperation Instrument) je nástroj na podporu rozvíjejících se zemí. Svým rozpočtem (cca 2 % rozpočtu EU) je pro Evropskou unii jedním z nejsilnějších nástrojů, jaký má EU k dispozici při boji s chudobou a v podpoře udržitelného rozvoje.⁶⁵

Severní Afrika, a tudíž ani Tunisko, není zahrnuto v geografickém rozdělení DCI⁶⁶, a tedy za normálních okolností nedostává finanční podporu skrze tento nástroj. Na Tunisko se však mohou vztahovat pan-africké a tematické programy. Jediný dostupný záznam o těchto financích pochází z roku 2015, kdy mělo Tunisko obdržet 5 mil. EUR pro sektor „migrace“.⁶⁷

⁶² „Twinning“, European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, staženo 13.3.2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/tenders/twinning_en.

⁶³ „ENI Twinning News Special, ENI Twinning Projects Pipeline From July till December 2019“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 13. března, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pipeline_update_eni_july_2019.pdf, 8.

⁶⁴ „ENI Twinning News Special, ENI Twinning Projects Pipeline 2020“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 13. března, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pipeline_eni_march_2020.pdf, 8-9.

⁶⁵ „Briefing: How the EU budget is spent October 2017 Development Cooperation Instrument“, oficiální stránky Evropského parlamentu, staženo 28. března, 2020, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/608764/EPRS_BRI\(2017\)608764_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/608764/EPRS_BRI(2017)608764_EN.pdf).

⁶⁶ „About us“, oficiální stránky African, Caribbean, and Pacific Group of States, staženo 28. března, 2020 <http://www.acp.int/content/secretariat-acp>.

⁶⁷ „Délégation de l'Union européenne en Tunisie, Rapport d'activité: Édition 2017“, 21.

6.2. Tematické nástroje

Do Tuniska se dostávají prostředky také díky tematicky zaměřeným nástrojům, které se zabývají např. migrací, uprchlíky, přeshraniční spoluprací.

6.2.1.EED

European Endowment for Democracy byl vytvořen v roce 2013 s deklarovaným cílem podporovat nevládní instituce, hnutí, novináře apod.⁶⁸ Podle vyjádření EED bylo pod záštitou této instituce zrealizováno na 50 projektů, každý s finanční podporou okolo 50 000 EUR (dohromady tedy cca 2,5 mil. EUR, neboli 416 000 EUR ročně uvažujeme-li období 2014-2019).⁶⁹

6.2.2.IcSP

Instrument contributing to Stability and Peace (IcSP) je tematický nástroj, který je přímým nástupcem Instrument for Stability (IfS). Evropská komise disponuje tímto nástrojem od roku 2006, resp. od roku 2014 (přejmenování).⁷⁰ Podle dat zaslanych z DG NEAR bylo v Tunisku tímto nástrojem podpořeno 19 projektů, z nichž 13 spadá do podpory demokracie v širším slova smyslu (např. „Podpora volebního procesu v Tunisku,“ „Podpora demokratizace a občansko-společenských organizací při přípravě místních pozorování voleb v Tunisku,“ či „Vnitřní politický dialog – Proces dialogu politického pluralismu v Tunisku“ a jiné). Osm z těchto projektů bylo realizováno v roce 2011, většina ostatních projektů byla realizována mezi lety 2016-2020.⁷¹

Podle zprávy o aktivitách Evropské delegace v Tunisku se také v roce 2015 uskutečnil nezveřejněný počet projektů s náklady 4 mil. EUR.⁷²

Internetové stránky IcSP nám poskytují další data, která uvádí dalších 5 projektů, které zahrnují až na jednu výjimku také další země. Pouze jeden z projektů, které nejsou uvedeny v datech zaslanych z DG

⁶⁸ „About EED“, oficiální stránky EED, staženo 13.března 2020, <https://www.democracyendowment.eu/en/about/about-us.html>.

⁶⁹ European Endowment for Democracy, korespondence autora 30. ledna, 2020.

⁷⁰ „Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 230/2014 ze dne 11. března 2014, kterým se zřizuje nástroj přispívající ke stabilitě a míru“ oficiální stránky Přístupu k právu Evropské unie EUR-Lex, staženo 29. března, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0230&from=EN>, 1.

⁷¹ Europe Direct, Mailová korespondence autora 30. ledna, 2020.

⁷² „Délégation de l'Union européenne en Tunisie, Rapport d'activité: Édition 2017, 21.

NEAR se sám o sobě věnuje podpoře demokracie, avšak jedná se o projekt, do kterého je zahrnuto i Maroko a Libanon (rozpočet projektu je 11 mil. EUR).⁷³

Rozpočet těchto projektů se pohybuje od 100 000 EUR do jednoho milionu. Celkový součet mezi lety 2011-2020 je podle dostupných dat 4 827 906 EUR, tedy cca 482 791 EUR ročně na projekty spojené s podporou demokracie.⁷⁴

6.2.3.ECHO

S migrací se pojí i nástroj ECHO (European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations), který reaguje na přírodní a člověkem způsobené katastrofy humanitární pomocí.⁷⁵ V případě Tuniska je dostupný pouze jeden záznam ve spojitosti s tímto nástrojem – 80,5 milionů EUR na pomoc libyjským uprchlíkům v roce 2011, kteří utekli před konfliktem do Tuniska.⁷⁶

6.2.4.Non-state Actors and Local Authorities in Development

Tento tematický nástroj, jak už název napovídá, si klade za cíl podporu nestátních organizací a místních (regionálních) správ. Ačkoliv byl vytvořen v roce 2006,⁷⁷ dostupná data jsou pouze pro roky 2011 – 1,2 mil. EUR, 2012 – 0,3 mil. EUR, 2013 žádná finanční podpora, 2014 – 2,4 mil. EUR a v roce 2015 0,6 mil. EUR. Pro rok 2016 opět žádná finanční podpora. Novější data nejsou dostupná.⁷⁸

6.2.5.Civil Society Facility a Civil Society Facility South

O těchto dvou programech lze najít rozporuplné informace. Oficiální stránky Evropské komise mluví pouze o Civil Society Facility a uvádí, že tento program funguje již od roku 2008 a pro roky 2011-2012 má rozpočet 40 mil. EUR. Neuvádí se však, kolik zemí je v tomto programu zapojeno. Pokud bychom rozpočítali dané finance na rok a státy v evropském sousedství rovným dílem, vycházelo by na Tunisko přibližně 1 mil. EUR za roky 2011 a 2012.

⁷³ „IcSP Map, Service for Foreign Policy Instruments (FPI)“ oficiální stránky IcSP, staženo 13. března, 2020, <https://icspmap.eu/>.

⁷⁴ Europe Direct, Mailová korespondence autora 30. ledna, 2020.

⁷⁵ „What we do“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 28. března, 2020 https://ec.europa.eu/echo/what_en.

⁷⁶ „Délégation de l'Union européenne en Tunisie, Rapport d'activité: Édition 2017, 21.

⁷⁷ „COM (2006) 19 final, Communication from the Commission, The Thematic Programme “Non-state Actors and Local Authorities in Development”“, oficiální dokument Evropské komise, staženo 28. března, 2020, [http://aei.pitt.edu/37789/1/COM_\(2006\)_19_final.pdf](http://aei.pitt.edu/37789/1/COM_(2006)_19_final.pdf).

⁷⁸ „Délégation de l'Union européenne en Tunisie, Rapport d'activité: Édition 2017, 21.

Další dokument Evropské komise – přehled aktivit z let 2007-2013 však mluví o tomto programu, jako kdyby byl vytvořen v roce 2011 s trváním do roku 2013 na podporu občansko-společenských organizací jako nástroj ENP (podobně jako ENI je nástrojem ENP). Za dobu svého působení (tedy 2011-2013) měl rozpočet 11 mil. EUR na rok, avšak na celé jižní křídlo evropského sousedství. Pokud bychom vydělili rovným dílem tuto částku počtem zúčastněných zemí, dostalo by se na Tunisko 1,1 mil. EUR ročně za roky 2011-2013.⁷⁹

Poté se dostáváme k nástroji Civil Society Facility South, který má i vlastní internetovou stránku a teoreticky se jedná o úplně jiný nástroj. Ten uvádí vznik také do roku 2011.⁸⁰ Dle dat, zasláných přes Europe Direct, se ukazuje, že nástroj s tímto jménem fungoval od roku 2012 do roku 2018 a na toto období měl vyhrazeny 4 mil. EUR.⁸¹ Pokud bychom tuto částku rozpočítali pro všech devět zemí, které tento nástroj zahrnuje a pro všechny roky, došli bychom k relativně zanedbatelné částce. Tento nástroj není kvůli těmto nejasnostem zahrnut v grafu 6.2.7.a. I kdybychom do grafu 6.2.7.a započítali všechny výše zmíněné zdroje o financích CSF a CSFS, graf by se prakticky nezměnil a proto je výpovědní hodnota grafu nezměněná.

6.2.6.NIF/NIP

Kapitolou samou pro sebe je Investiční nástroj pro sousedství. Tento nástroj byl vytvořen v roce 2008 jako *Neighbourhood Investment Facility* a později přejmenován na *Neighbourhood Investment Platform* a je podobně jako ENI nástroj Evropské sousedské politiky.⁸² Hlavní cíle, do kterých investice směřují, jsou velké infrastrukturní projekty, ale i malé a střední podniky. Investice jsou v tomto směru de facto dary, avšak na získání grantu od NIF musí daný projekt také získat půjčku od jedné z oprávněných evropských finančních institucí (Evropská investiční banka, Evropská banka pro rekonstrukci a rozvoj, Norská investiční banka apod.)⁸³

⁷⁹ „European Neighbourhood and Partnership Instrument 2007-2013 Overview of Activities and Results“, oficiální stránky ENPI, staženo 28. března, 2020, stránka zpřístupněna přes Wayback Machine – Internet Archive na duben 2016 - <https://web.archive.org/web/20160415050811/http://www.enpi-info.eu/files/publications/Overview%20ENG%20web%20low.compressed.pdf>.

⁸⁰ „About Us“, oficiální stránky Civil Society Facility South, staženo 15. května, 2020.

⁸¹ Europe Direct, mailová korespondence autora, 24. dubna, 2020.

⁸² „Neighbourhood Investment Platform“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 29. března, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/neighbourhood-wide/neighbourhood-investment-platform_en.

⁸³ „Neighbourhood Investment Facility Operational Annual Report 2014“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 29. března, 2020, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/pdf/key-documents/nif/20151022-2014-report-optimised-final.pdf>, 3.

Tunisko obdrželo mezi lety 2008-2016 129,6 mil. EUR s tím, že největší položka byla v roce 2016, tedy 36,9 mil. EUR.⁸⁴ a ⁸⁵ Roční průměr by potom byl 14,4 mil. EUR. Celkově měly finanční prostředky alokované pro Tunisko v tomto období vzestupný trend, ve kterém ale nelze pozorovat žádný zásadní přelom v souvislosti s Jasmínovou revolucí. Novější data nejsou k dispozici.

Tento nástroj také podporoval řadu regionálních projektů. Těm byla přidělena částka 263,8 mil. EUR mezi lety 2011-2016 (2008-2011 se neuskutečnily žádné regionální projekty). Pokud bychom vydělili tuto částku počtem zúčastněných zemí u každého projektu, dospěli bychom k sumě 68,81 mil. EUR na Tunisko. To by znamenalo roční průměr 11,47 mil. EUR mezi lety 2011-2016. Tato data jsou však pouze hypotetická.⁸⁶

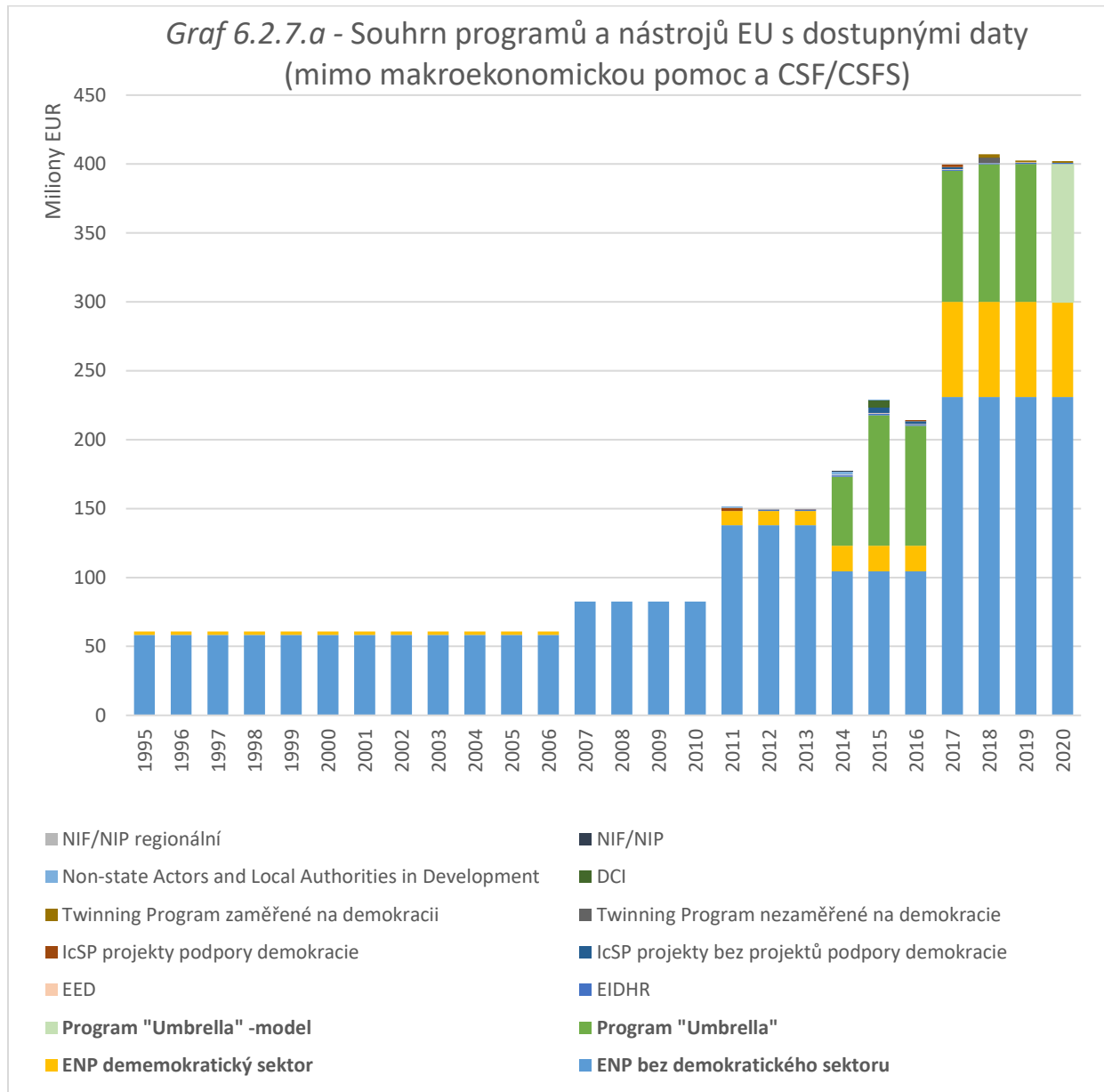
⁸⁴ „Neighbourhood Investment Facility Operational Annual Report 2014“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 29. března, 2020, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/pdf/key-documents/nif/20151022-2014-report-optimised-final.pdf>, 41.

⁸⁵ „Délégation de l'Union européenne en Tunisie, Rapport d'activité: Édition 2017, 21.

⁸⁶ „Neighbourhood Investment Facility Operational Annual Report 2016“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 29. března, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/nif-oar2016_en_200617_web_version.pdf, 27.

6.2.7.Souhrn nejdůležitějších programů a nástrojů EU s dostupnými daty

Pokud bychom sečetli všechny výše zmíněné nástroje a programy (vyjma CSF/CSFS), dostaneme následující graf:

87

Tento graf nám poukazuje na zásadní aspekty evropské podpory Tuniska včetně podpory demokracie. Podíváme-li se na graf pozorně, docházíme k několika závěrům. Zaprvé – naprosto drtivá většina financí směřujících do Tuniska je obsažena v ENI a dodatečných financích skrze program „Umbrella.“ Podpora demokracie představuje v rámci ENI malý podíl, který se ale v posledních letech zvětšuje. Veškeré další programy představují naprosto minimální část veškerých financí směřujících do Tuniska, avšak počet těchto programů se navyšuje od roku 2011.

Dostupnost dat v posledních čtyřech letech představuje problém pro neúplnost informací, avšak vzhledem k sumám, které by byly alokovány v rámci programů, kde data chybí, nezměnilo by to výrazně podobu grafu. Například v případě „Umbrella“ programu pro rok 2020 byla zvolena stejná částka jako pro rok 2019, vzhledem k tomu, že se prakticky podpora vyrovnávala za roky 2017-2019.

6.2.8. Makroekonomická asistence

Výše uvedené nástroje a programy byly všechny ve formě darů. Tato práce avšak pro úplnost považuje za vhodné zde zmínit i makroekonomickou pomoc EU v Tunisku vzhledem k jejímu významu při podpoře demokracie a její výši. EU poskytla Tunisku od roku 2014 do roku 2019 dohromady 800 mil. EUR v úvěrech (tedy více jak 133 mil. EUR ročně). Tyto úvěry byly podmíněny reformami v oblastech hospodářské a sociální politiky.⁸⁸ Jak uvedl respondent z Evropské delegace v Tunisku na toto téma: *„fiskální prostor [myšleno finanční manévrovací prostor] tuniského rozpočtu je velice omezen [...], mezinárodní komunita skrze svou asistenci pomohla vytvořit jistý fiskální prostor [...], v tomto směru bych řekl, že tato podpora je opravdu důležitá.“* Respondent také uvedl, že tyto úvěry (od EU) jsou pro Tunisko velice výhodné.⁸⁹

Ze stejného rozhovoru vyplynulo, že ekonomická podpora Tuniska je právě v posledních letech důležitá, protože podle respondenta je dnes největší hrozba pro demokratizační proces fakt, že 10 let po revoluci nejsou socioekonomické výsledky této revoluce rovnoměrně rozprostřeny v populaci, a že díky tomuto a kvůli složité politické situaci může dojít k jistému rozčarování, které by mohlo vyvolat pochybnosti u obyvatelstva o celém demokratizačním procesu.⁹⁰

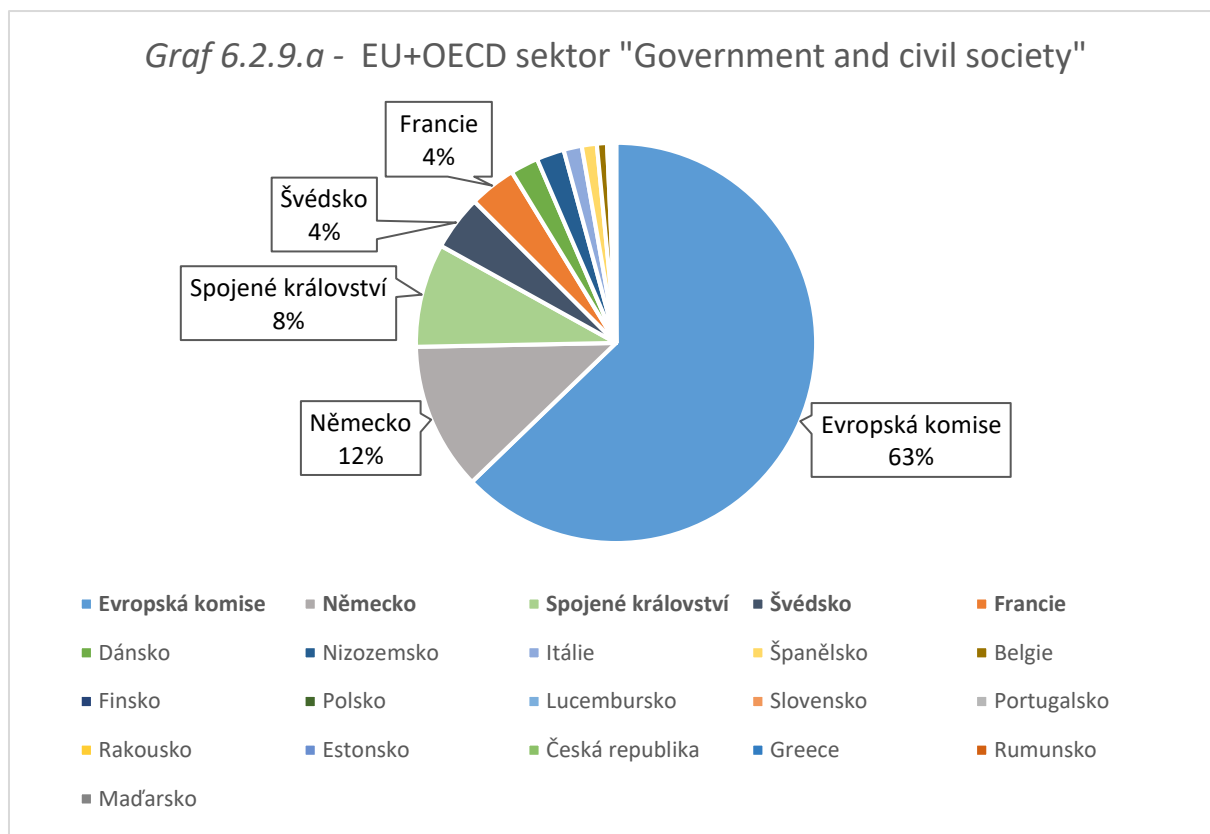
⁸⁸ „COM (2019) 324 final, Zpráva komise Evropskému Parlamentu a Radě o provádění makrofinanční pomoci třetím zemím v roce 2018“, oficiální stránky Úředního věstníku EU, staženo 29. března, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0324&from=EN>, 7.

⁸⁹ Rozhovor s respondentem z Evropské delegace v Tunisku z 23.3.

⁹⁰ Ibid.

6.2.9. Podpora demokracie z jednotlivých států EU

Kromě institucí EU realizují projekty také jednotlivé státy EU. Data pro tuto část práce pochází z nástroje Evropské komise „EU Aid Explorer“. Tato databáze prostředků uvádí data o projektech od roku 2007 do roku 2019 s tím, že data za poslední dva roky mohou být nekompletní.

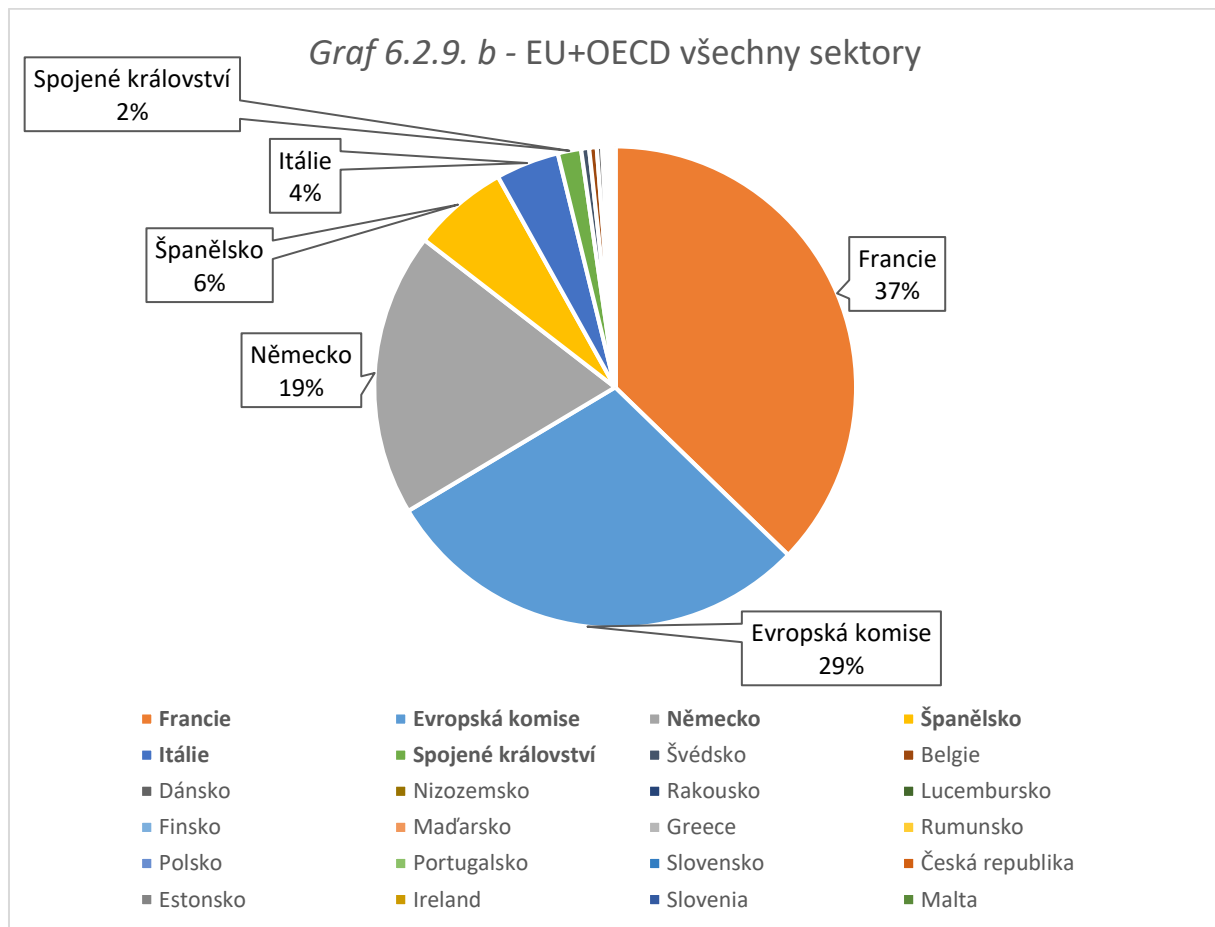
91

Na grafu 6.2.9.a vidíme, že podpora Evropské komise představuje 63 % celkových financí směřujících do Tuniska. Finance EU převažují v sektoru „Government and civil society“ a právě tento sektor se dá považovat za podporu demokracie z širšího hlediska. Tato data jsou opět z EU Aid Explorer.

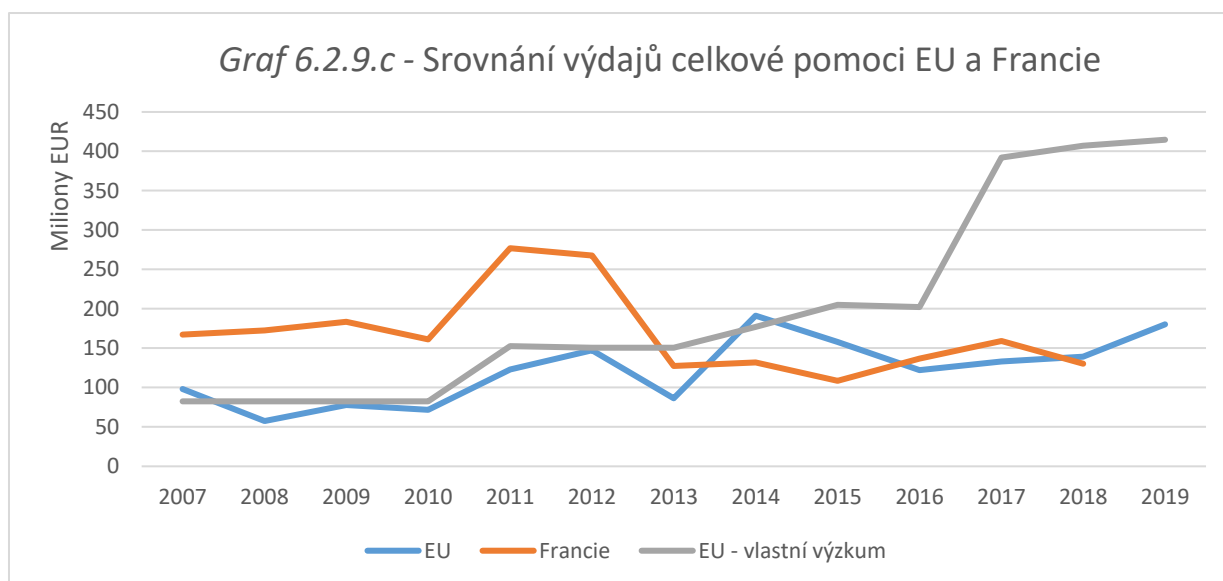
Graf nám ukazuje znatelný rozdíl mezi finanční pomocí Evropské komise a jednotlivých států u podpory demokracie. Na prvních místech se za Evropskou Komisí umísťuje Německo, Velká Británie a Švédsko. Francie je v obou případech až na šestém místě, což je vzhledem k historické a jazykové spojitosti s Tuniskem překvapivé.

⁹¹ „Recipients data from 2007 to 2019“, oficiální stránky Evropské komise a EU Aid Explorer, staženo 14. března, 2020, https://euaidexplorer.ec.europa.eu/content/explore/recipients_en.

Pokud bychom však brali celkovou finanční podporu (tedy všechny sektory), vypadalo by srovnání EU s členskými státy následovně:

Vidíme, že Francie je největším přispěvatelem v databázi EU Aid Explorer. Podle této databáze se roční podpora Tuniska od Francie pohybovala od 108 mil. EUR (2015) do 277 mil. EUR v roce 2011. Zde je nutné však podotknout, že podpora Komise může být podhodnocená, jak je zřejmé z grafu 6.2.9.c. Následující graf znázorňuje srovnání výdajů EU a Francie podle databáze EU Aid Explorer a pro srovnání křivku výdajů EU podle výzkumu této práce (není zde započítána makro-ekonomická podpora).

92

Rozdíly mezi výzkumem této práce a dat nástroje EU Aid Explorer si tato práce vysvětluje tím, že tento nástroj ve svých datech nezohledňuje finance z „Umbrella“ programu a zároveň přejímá původně plánované finance ENI na roky 2017-2020. V tomto období se plánovala původně minimální roční částka 128 mil. EUR, avšak ta se nakonec navýšila na 300 mil. EUR.⁹³ Pokud bychom doplnili tato data, došli bychom k velice podobným křivkám od roku 2015 do roku 2019.

Z těchto dat a grafů můžeme tedy odvodit, že Evropská unie je největším přispěvatelem, zejména kvůli dramatickému nárůstu financí od roku 2016. Francie podporuje Tunisko značnými finančními sumami, které nejsou zanedbatelné. Je zde třeba ale upozornit na to, že z francouzských financí jde velice malá část čistě na podporu demokracie. Jinými slovy by se dalo říci, že v celkové podpoře Tuniska jako státu se Francie (a například Německo, jak je vidět z grafu 6.2.6. b) pohybuje v podobných cifrách, avšak v případě podpory demokracie jako takové je EU dominantním hráčem a vynakládá přibližně 16x více prostředků (jak je vidět na grafu 6.2.9.a).

⁹² „Recipients data from 2007 to 2019“, oficiální stránky Evropské komise a EU Aid Explorer, staženo 14. března, 2020, https://euaidexplorer.ec.europa.eu/content/explore/recipients_en.

⁹³ Programmation de l'Instrument européen de voisinage (IEV) (2014-2020) Cadre unique d'appui UE-Tunisie (2017-2020), oficiální stránky Evropské komise, 7.

6.3. Shrnutí výsledků rozboru tuniského příkladu

V této kapitole byly uvedeny hlavní nástroje finanční podpory Tuniska Evropskou unií. Po srovnání těchto programů je zjevná dominance nástroje ENI a s ním spojeného „Umbrella“ programu. O to více je pak důležitý vývoj zastoupení podpory demokracie v tomto nástroji, který dlouhodobě narůstá a od roku 2017 představuje 23 % veškerých financí ENI pro Tunisko.

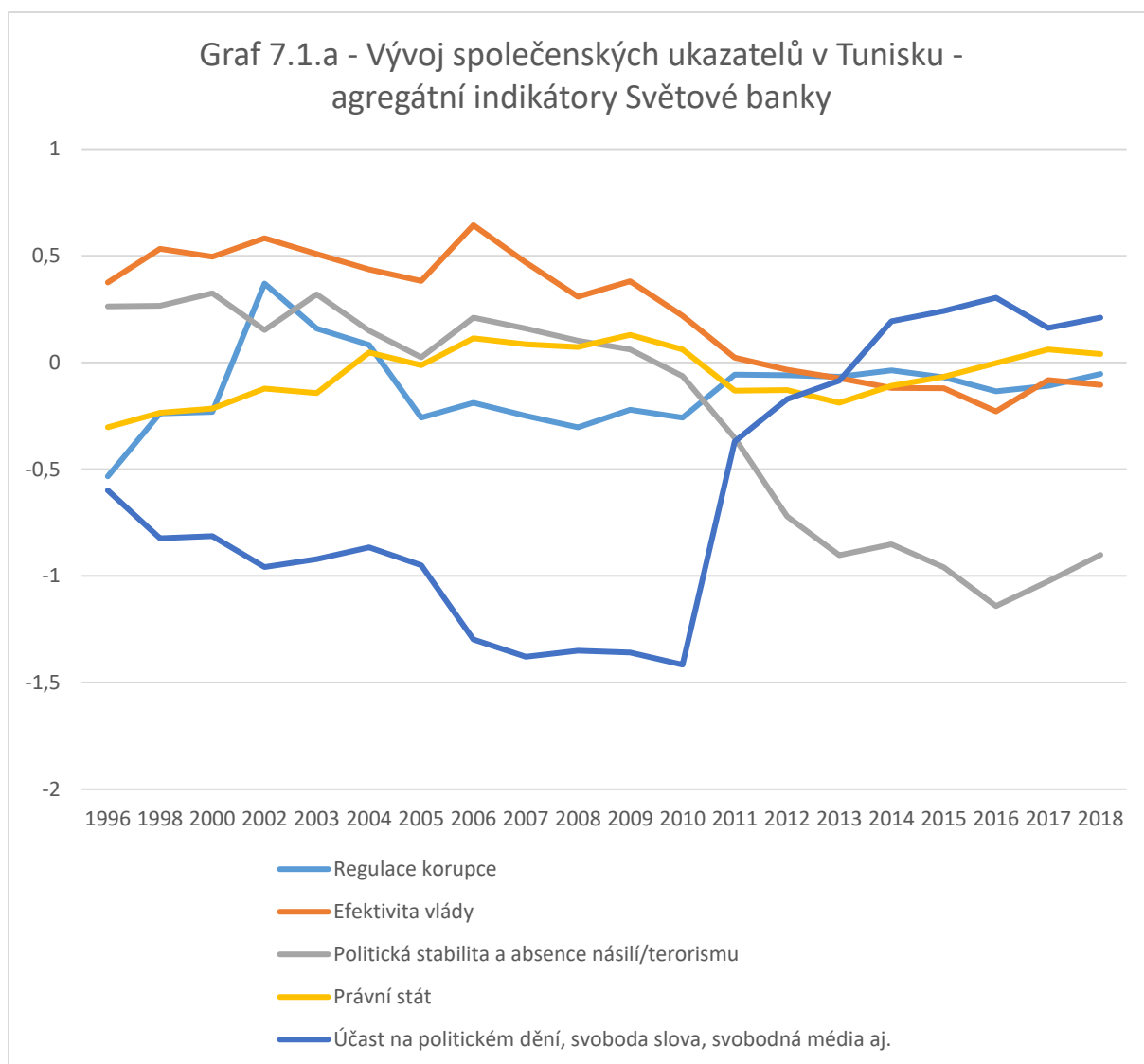
Kromě tohoto trendu můžeme také pozorovat celkové navyšování financí, kterými EU podporuje Tunisko, a to zejména v druhé polovině druhé dekády tohoto století. Vedle tohoto vývoje můžeme také pozorovat diverzifikaci programů, kterými je Tunisko podporováno. Zde je nutné zmínit, že značná část z nich se alespoň okrajově týká právě podpory demokracie.

7. Vývoj evropské podpory demokracie v Maroku, Egyptě a širším regionu

7.1. Arabské jaro a jeho důsledky pro evropskou podporu demokracie

Revoluce v Tunisku v roce 2011 vedla ke dvěma procesům – demokratizaci a destabilizaci.⁹⁴ Abychom tyto procesy ilustrovali, můžeme se podívat na agregátní indikátory Světové banky o společenské situaci v Tunisku.

⁹⁴ Directorate General for external policies, Policy Department, AFET, „EU Policies in Tunisia before and after the Revolution“, 4.

95

Z grafu vidíme, že Tunisko si prošlo zásadní změnou v oblasti “Účast na politickém dění, svoboda slova, svobodná média aj.” a „Politická stabilita a absence násilí/terorismu.“ Z dřívějších kapitol můžeme vyčíst, že proces destabilizace byl Evropskou unií nežádáný a proces demokratizace byl sice žádaný, ale ne způsobem, který přineslo Arabské jaro. EU nechová naději, že časem dojde díky evropské pomoci v zemi k revoluci, která povede k demokracii. EU se snaží o demokratickou *reformu* autoritářských zřízení.⁹⁶

Jak je vidět z přehledu programů a nástrojů EU, po revoluci se navýšily finanční prostředky, které byly posílané do Tuniska. Také se objevily některé nové programy (např. EED) anebo se začaly řádně využívat již zavedené (EIDHR).

⁹⁵ „Worldwide Governance Indicators“, oficiální stránky Databanky Světové Banky, staženo 26. března, 2020, <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators#>.

⁹⁶ Hornát, Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy, 164.

Změnila však EU svůj přístup zásadním způsobem – tedy změnily se dimenze evropské podpory demokracie?

V květnu roku 2011 oznámila Evropská komise změny v přístupu k evropským sousedům, resp. v Evropské sousedské politice. V dokumentu, který komise zveřejnila, sama přiznává, že „podpora EU určená na politické reformy v sousedních zemích přinesla pouze omezené výsledky“.⁹⁷

Komise uvádí jako jeden z klíčových bodů změny v podpoře demokracie nový přístup navýšování finanční podpory v závislosti na „pokroku v politických reformách a při budování pevné demokracie“.⁹⁸ Tohoto principu, tedy „více za více“, mělo využívat ve velké míře právě Tunisko.⁹⁹

Další změnou je odklon od dříve užívané formulace sdílených demokratických hodnot k formulaci o již zmíněném „budování pevné a udržitelné demokracie“. Ta má být, jak již bylo uvedeno, založena na svobodných a spravedlivých volbách, základních lidských svobodách, právním státu apod. (plný výčet je v kapitole 4). Evropská komise dále uvádí, že „[u]vedené prvky představují hlavní kritéria, podle nichž bude EU pokrok hodnotit a upravovat výši podpory.“¹⁰⁰

K zásadním změnám v Evropské sousedské politice došlo následně v roce 2015. Tyto změny byly především technického rázu (individuálnější přístup k jednotlivým zemím, zrušení rigidních ročních plánů apod.), ale je zde také zvláště důraz stabilizace evropského sousedství. Kapitola „Řádná správa, Demokracie, Právní stát a Lidská práva“ je v pořadí až čtvrtá.

Z dostupných dat vidíme, že po revoluci v roce 2011 dochází k prudkému nárůstu financí – ty však v roce 2014 klesají, ale stále jsou vyšší nežli v předrevoluční době. Zároveň vidíme nárůst podílu finančních prostředků, které příměji míří na podporu demokracie samotné.

Autor Andrea Teti zkoumal vyjádření Evropské komise, které sloužilo jako základ výsledné změny politiky vůči evropskému sousedství „Partnerství pro demokracii a sdílenou prosperitu s jižním Středomořím“ z března roku 2011. Ve své práci dochází k závěru, že změny, které jsou předestřeny v daném dokumentu, nepředstavují zásadní přelom v evropské politice – tedy to, co dokument sám o sobě tvrdí. A. Teti však nový návrh koncepce ENP kritizuje například na základě nedostatečné definice demokracie,

⁹⁷ „KOM (2011) 303 v konečném znění, Společné sdělení Evropskému parlamentu, Radě Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů: Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“, oficiální stránky Přístupu k právu Evropské unie EUR-Lex, staženo 20. března, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0303&from=CS>, 2.

⁹⁸ Ibid., 3.

⁹⁹ Directorate General for external policies, Policy Department, AFET, „EU Policies in Tunisia before and after the Revolution“, 7.

¹⁰⁰ Ibid.

kde argumentuje, že hrozí opět možnost existence „demokracií na oko“, kde se reálné reformy neuskutečňují.¹⁰¹

Autor se podílel také na analýze samotného dokumentu „Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“, kde dochází k prakticky stejným závěrům, jako ve výše zmíněné analýze „Partnerství pro demokracii a sdílenou prosperitu s jižním Středomořím“¹⁰². Asi nejdůležitějšími body tohoto nového dokumentu jsou však následující dvě části:

„Pro země, kde se tyto reformy [demokracie a právního státu] neuskutečnily, EU přehodnotí nebo dokonce sníží své financování“¹⁰³

„EU bude pokračovat se svou politikou omezování svých vztahů s vládami, které porušují lidská práva a demokratické standardy, včetně použití cílených sankcí a dalších opatření.“¹⁰⁴

Pokud bychom použili terminologii Lavenexové a Schimmelfenniga pro shrnutí vývoje evropské podpory demokracie po revoluci – změnil se kanál (více nástrojů, které míří na nestátní subjekty) a změnil se i nástroj (zvýšení kondicionality v aplikaci principu „*more for more*“ a hrozba negativní kondicionality).

7.2. Maroko a Egypt

Ačkoliv mají data získaná z tuniského případu vysokou výpovědní hodnotu, musíme se podívat také do jiných zemí v evropském sousedství a porovnat tuniský vývoj s dalšími státy. V případě této práce se nabízí srovnání s dalšími severoafrickými zeměmi, které si sice prošly nepokoji v roce 2011, ale neprošly si válečným stavem (takovým jaký jsme viděli v Libyi nebo Sýrii) – stejně jako tomu bylo v Tunisku. Maroko a Egypt jsou v tomto ohledu ideálními kandidáty, protože jsou mimo jiné jedni z největších příjemců evropské podpory v regionu.

¹⁰¹ Andrea Teti, „The EU's First Response to the ‘Arab Spring’: A Critical Discourse Analysis of the Partnership for Democracy and Shared Prosperity,“ *Mediterranean Politics* 17, č. 3 (2012): 266-284, doi: 10.1080/13629395.2012.725297, 279-280.

¹⁰² Teti et al., „EU Democracy Assistance Discourse in Its New Response to a Changing Neighbourhood“, 1.

¹⁰³ „KOM (2011) 303 v konečném znění, Společné sdělení Evropskému parlamentu, Radě Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů: Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“, oficiální stránky Přístupu k právu Evropské unie EUR-Lex, 28.

¹⁰⁴ „KOM (2011) 303 v konečném znění, Společné sdělení Evropskému parlamentu, Radě Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů: Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“, oficiální stránky Přístupu k právu Evropské unie EUR-Lex, 3.

Maroko bylo v nultých letech považováno za „premianta“ v oblasti spolupráce s EU.¹⁰⁵ Stejně jako Tunisko mělo Maroko podepsanou asociační dohodu, bylo součástí Barcelonského procesu a už od počátků spolupracovalo Maroko s EU na programech podporujících demokracii.¹⁰⁶

To můžeme vidět například na navyšování finančních prostředků v rámci ENPI, jakožto příkladu pozitivní kondicionality. Kromě tohoto navýšení financí, Maroko také dosáhlo kýženého „pokročilého statusu“ (*statut avancé*) jako odměny za spolupráci s EU.¹⁰⁷ Země s takovýmto statutem mají např. přednost při setkávání s představiteli EU, a to také na vyšší úrovni.¹⁰⁸

Tyto reformy ale neměnily nic na tom, že marocká politická moc byla stále pevně v rukou monarchy, a že svoboda vyjadřování byla striktně omezena.¹⁰⁹ Maroko, stejně jako Tunisko, nezaznamenalo žádné zásadní změny v politické liberalizaci mezi lety 2000-2010, a to i přes jeho spolupráci s EU.¹¹⁰

Velká část pokroků v oblasti demokratizace Maroka byla spíše deklaratorního charakteru s minimálním reálným přesahem.¹¹¹ V letech 2011-2012 si i tato země prošla nepokoji spojenými s Arabským jarem. Ty vedly ke změnám ústavy, avšak ta také nepředstavovala žádné zásadní změny – jak je vidět na následujícím grafu z databáze světové banky.

¹⁰⁵ Silvia Colombo, Benedetta Voltolini, „'Business as Usual' in EU Democracy Promotion Towards Morocco?“, *L'Europe en Formation* 1, č. 371 (2014): 41-57, doi: 10.3917/eufor.371.0041, 45.

¹⁰⁶ Vera Van Hüllen, „Europeanisation through Cooperation? EU Democracy Promotion in Morocco and Tunisia“, 120.

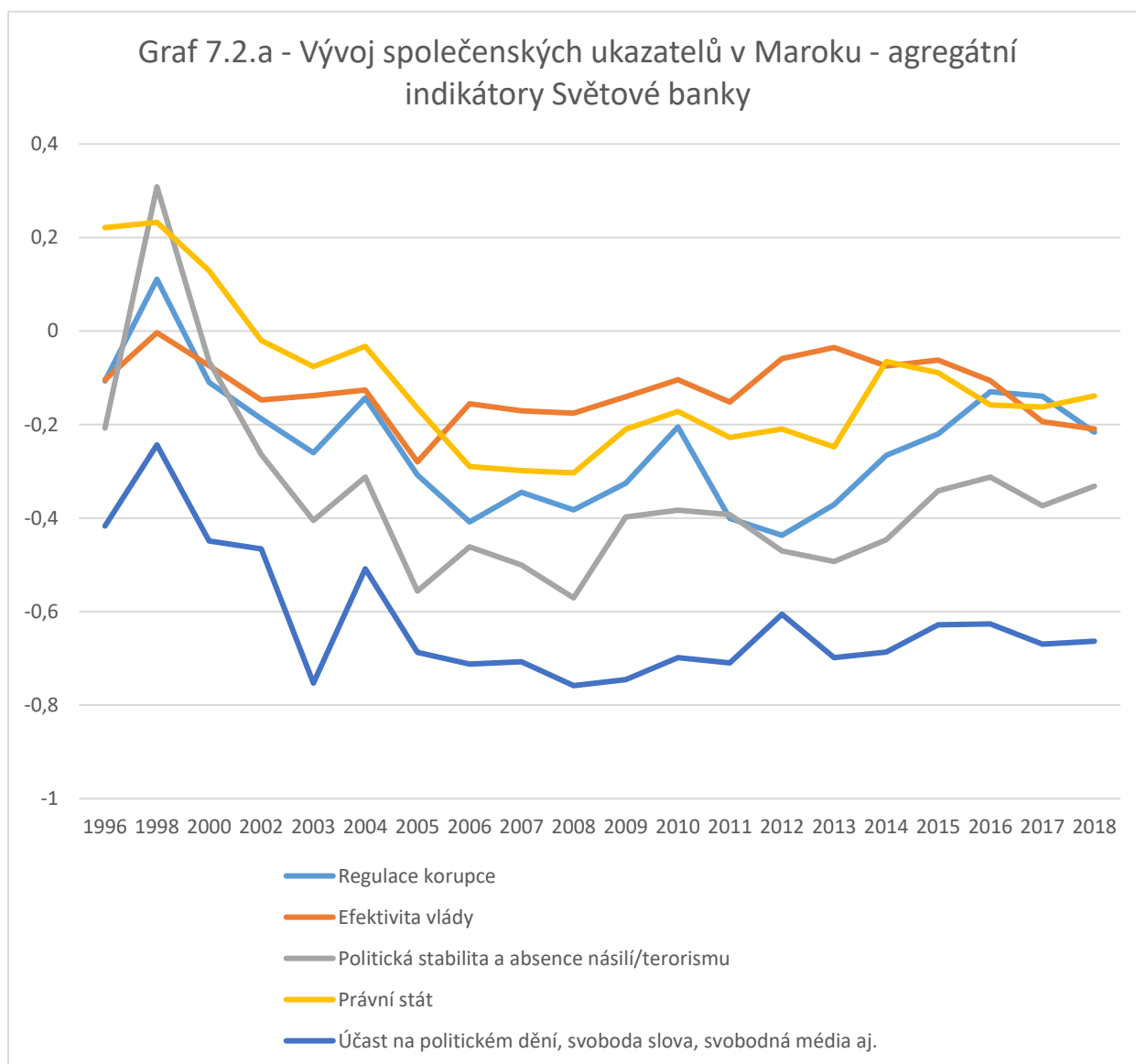
¹⁰⁷ *Ibid.*, 122.

¹⁰⁸ Daniela Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy: Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire : Palgrave Macmillan, 2015, 114.

¹⁰⁹ Vera Van Hüllen, „Europeanisation through Cooperation? EU Democracy Promotion in Morocco and Tunisia“, 126.

¹¹⁰ Vera Van Hüllen, „Europeanisation through Cooperation? EU Democracy Promotion in Morocco and Tunisia“, 128.

¹¹¹ Silvia Colombo, Benedetta Voltolini, „'Business as Usual' in EU Democracy Promotion Towards Morocco?“, 46.

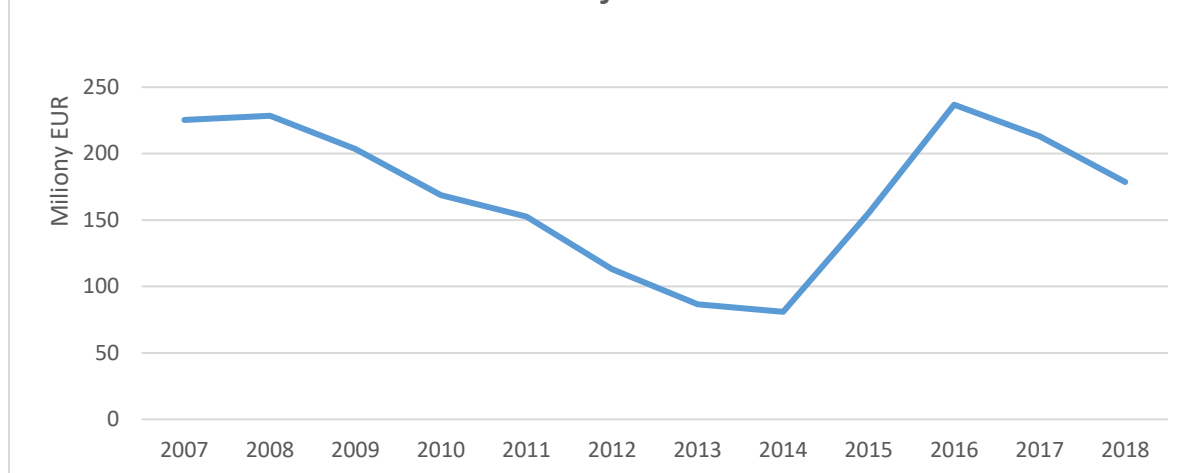

112

Jak na vývoj v Maroku reagovala EU? Z následujícího grafu (z EU Aid Explorer) můžeme pozorovat, že od roku 2008 dochází ke snížení finančních prostředků do Maroka a tento trend pokračuje až do roku 2014. Můžeme tedy říci, že rok 2011 spíše potvrzuje dřívější trend, než že by v něm znamenal přelom (např. kvůli přehodnocení evropského přístupu). V letech 2015-16 zaznamenáváme dramatický nárůst, a který i přesto, že v roce 2017 a 2018 klesá, stále dalece přesahuje úroveň z roku 2013 a 2014.

¹¹² „Worldwide Governance Indicators“, oficiální stránky Databanky Světové Banky, staženo 26. března, 2020, <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators#>.

Graf 7.2.b - Finanční prostředky Evropské komise směřující do Maroka

113

Na rozdíl od Tuniska, kde docházelo podle těchto společenských ukazatelů k demokratizaci, v Maroku takové změny nezaznamenáváme. Od roku 2011 pozorujeme velmi pomalý nárůst demokratických prvků, ale hodnoty nepřesahují a ani nedosahují úrovní jaké Maroko mělo na začátku tisíciletí.

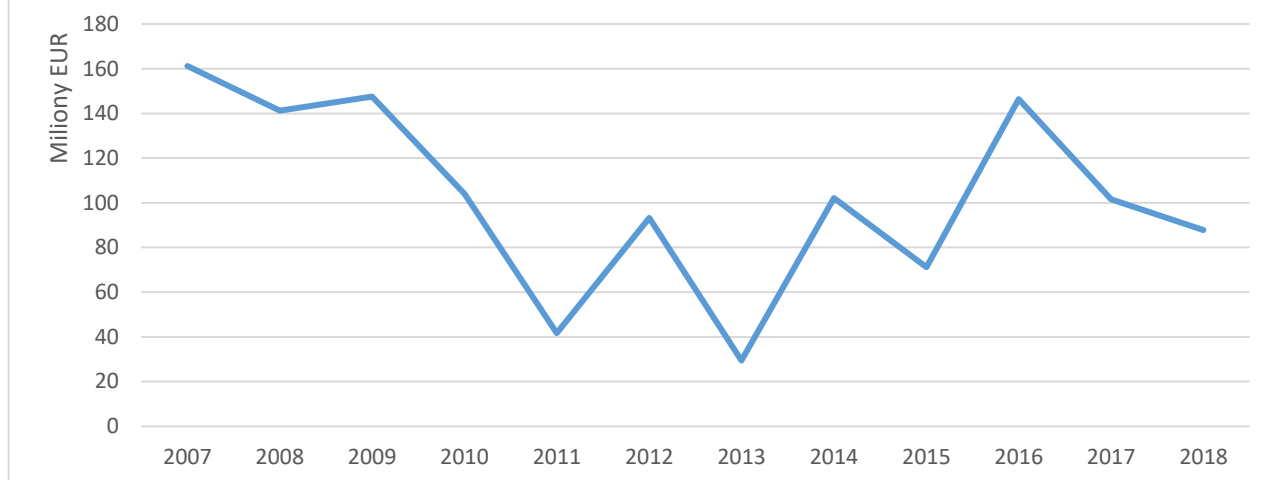
Dle předchozích kapitol bychom mohli předpokládat, že EU bude reagovat na pomalý vývoj demokracie v Maroku tak, jak předestřela komise ve svém společném prohlášení v roce 2011 (tedy, že se bude demokratizace více odměňovat a odklon od tohoto procesu se bude naopak negativně zrcadlit ve finanční podpoře). Takový vývoj by znamenal stagnující podporu, nebo dokonce snižující se (protože zde k žádnému převratnému vývoji nedošlo).

Podpora se sice opravdu snížila mezi lety 2008-2014 (a rok 2011 zde nepředstavuje zásadní přelom), avšak pak zase stoupá. Spíše než reakce na postup demokratizačních procesů by tento vývoj spíše pasoval na zvýšenou potřebu stability v regionu v souvislosti s tzv. migrační krizí z poloviny desátých let. Křivka finanční pomoci Maroku neodpovídá žádnému společenskému ukazateli z grafu 8.2.a.

Ještě větší diskrepance mezi evropskou rétorikou a reálnou finanční pomocí se nám objeví, porovnáme-li finanční podporu EU směřovanou do Egypta a společenské ukazatele od roku 2007. Data jsou opět z EU Aid Explorer a ze stránek Světové banky.

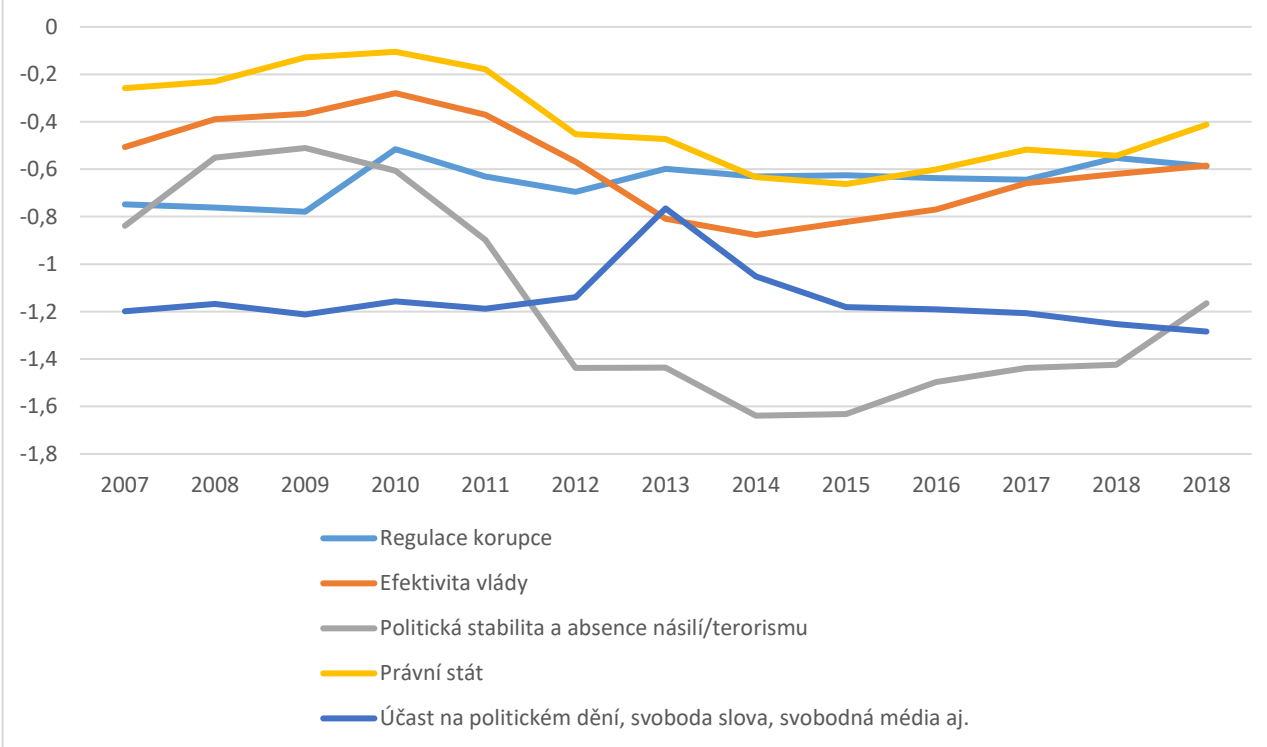
¹¹³ „Recipients data from 2007 to 2019, oficiální stránky Evropské komise a EU Aid Explorer“, staženo 26. března, 2020.

Graf 7.2.c - Finanční podpora EU v Egyptě

114

Graf 7.2.d - Vývoj společenských ukazatelů v Egyptě- agregátní indikátory Světové banky

115

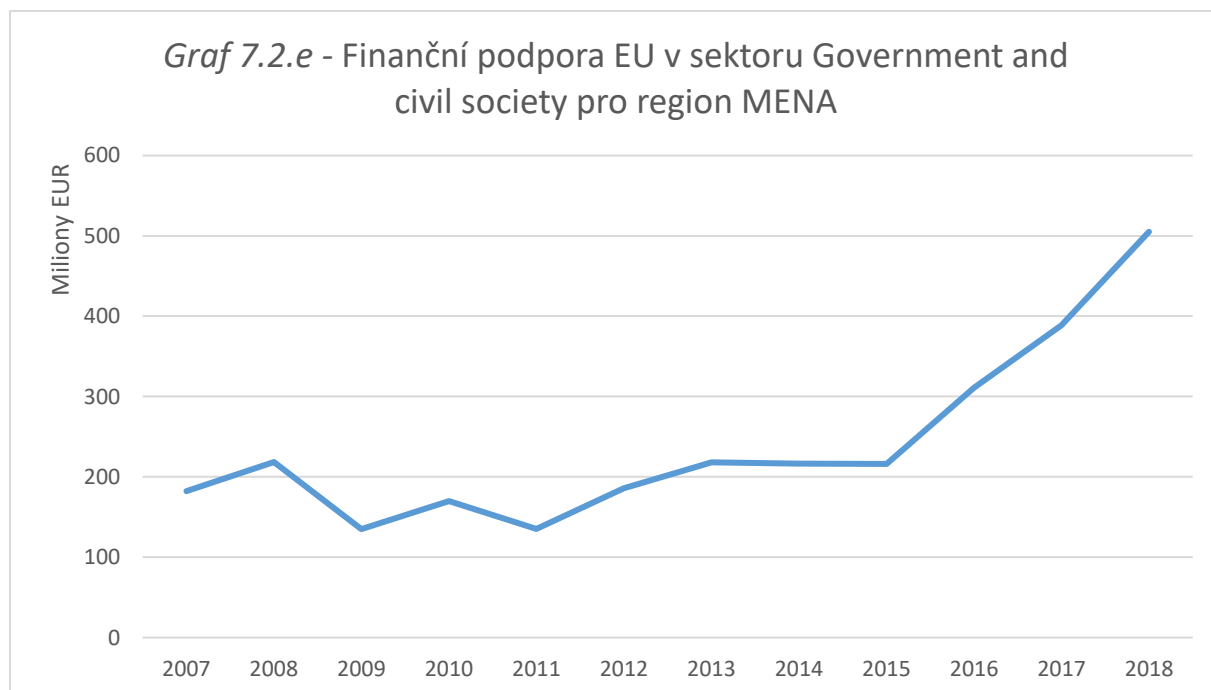
¹¹⁴ „Recipients data from 2007 to 2019, oficiální stránky Evropské komise a EU Aid Explorer“, staženo 26. března, 2020.

¹¹⁵ „Worldwide Governance Indicators“, oficiální stránky Databanky Světové Banky, staženo 26. března, 2020, <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators#>.

Jak můžeme vidět – nová politika EU po Arabském jaru jde přímo proti reálné evropské podpoře. Např. rok 2013, kdy kulminuje ukazatel „Účast na politickém dění...“ byla podpora EU nejnižší. Naopak v letech 2013-2017, kdy ukazatele „Účast na politickém dění...“ a „Právní stát“ klesají, podpora průměrně stoupá.

Data z Maroka a z Egypta vypovídají o dvou věcech. První je, že rétorika EU a její faktická podpora autoritářských režimů sobě neodpovídají. Mohli bychom sice argumentovat, že klesající podpora v některých letech (např. v roce 2017 v obou zemích) je výsledkem politiky „less for less“, tedy menší podpora kvůli klesající demokracii v zemi, avšak z grafů nelze nalézt dostatek takových případů, které by tuto tezi podpořily. Evropská politika „more for more“ (případně „less for less“) je dobře pozorovatelná na tuniském případě, avšak pokud se podíváme na Egypt a Maroko, tato politika silně pokulhává.

Druhou věcí je však dlouhodobý trend, kde pozorujeme nárůst financí. Pouze při srovnání těchto dvou zemí bychom mohli říci, že finanční podpora se vyrovnala hodnotám před Arabským jarem. Pokud se však podíváme na výdaje EU pouze v rámci sektoru „Governance and civil society“ (tedy to, co bychom chápali jako podporu demokracie), pak zjistíme, že i u celého regionu výdaje na tuto oblast dlouhodobě stoupají a zaznamenávají prudký nárůst od roku 2015, jak to ostatně můžeme vidět na grafu 7.2.e (data jsou opět z EU Aid Explorer).

116

¹¹⁶ „Recipients data from 2007 to 2019, oficiální stránky Evropské komise a EU Aid Explorer“, staženo 12. května, 2020.

Díky tomuto grafu vidíme také přínos srovnání tuniského případu s Egyptem a Marokem. U těchto dvou zemí se sice podpora od roku 2013/2014 průměrně zvedá, ale nejedná se o plynulý trend. Když porovnáme graf 7.2.e s vývojem v Tunisku, zjišťujeme vysokou podobnost, na rozdíl od Maroka a Egypta. Toto nám také poukazuje na fakt, že ačkoliv celková podpora stoupá, situace v jednotlivých zemích se může významně lišit.

7.3. Vývoj „zaměření“ u evropské podpory demokracie

Jak již bylo možné pozorovat na tuniském příkladu – v evropském přístupu se objevuje větší diverzifikace (ač pomalu) programů a nástrojů a navyšuje se podíl podpory demokracie v dominantním nástroji EU – ENI.

Otázkou však zůstává, zda je tato podpora směřována stále na stát samotný, anebo se přístup EU mění a přibližuje se v některých ohledech americkému modelu – tedy, že by EU kladla např. větší důraz na občanskou společnost a práva jednotlivce i nevládních organizací.

V tomto ohledu se můžeme obrátit na data OECD (Creditor Reporting System) a využít již existující analýzy těchto dat z knihy Jana Hornáta „Transatlantic Democracy Assistance: Promoting Different Models of Democracy“. Tento autor již dříve pozoroval díky analýze těchto dat vzájemnou konvergenci mezi evropským a americkým přístupem. Tato práce na těchto výsledcích staví a doplňuje je nejnovějšími čísly.

V následující tabulce vidíme výňatek z práce Jana Hornáta s doplněnými daty.

Tabulka 7.3.a – Vývoj „zaměření“ evropské podpory demokracie				
	2009-2015 ¹¹⁷		2015-2018 ¹¹⁸	
	Miliony dolarů	Z toho procent	Miliony dolarů	Z toho procent
Celková podpora státu a občanské společnosti	16 490	-	11 040	-
Podpora státních institucí	6 145	37,3	4 305	39
Práva občanů a jejich posílení	8 315	50,4	4 920	44,5
Práva nepolitických občanů	1 850	11,2	976	8,8

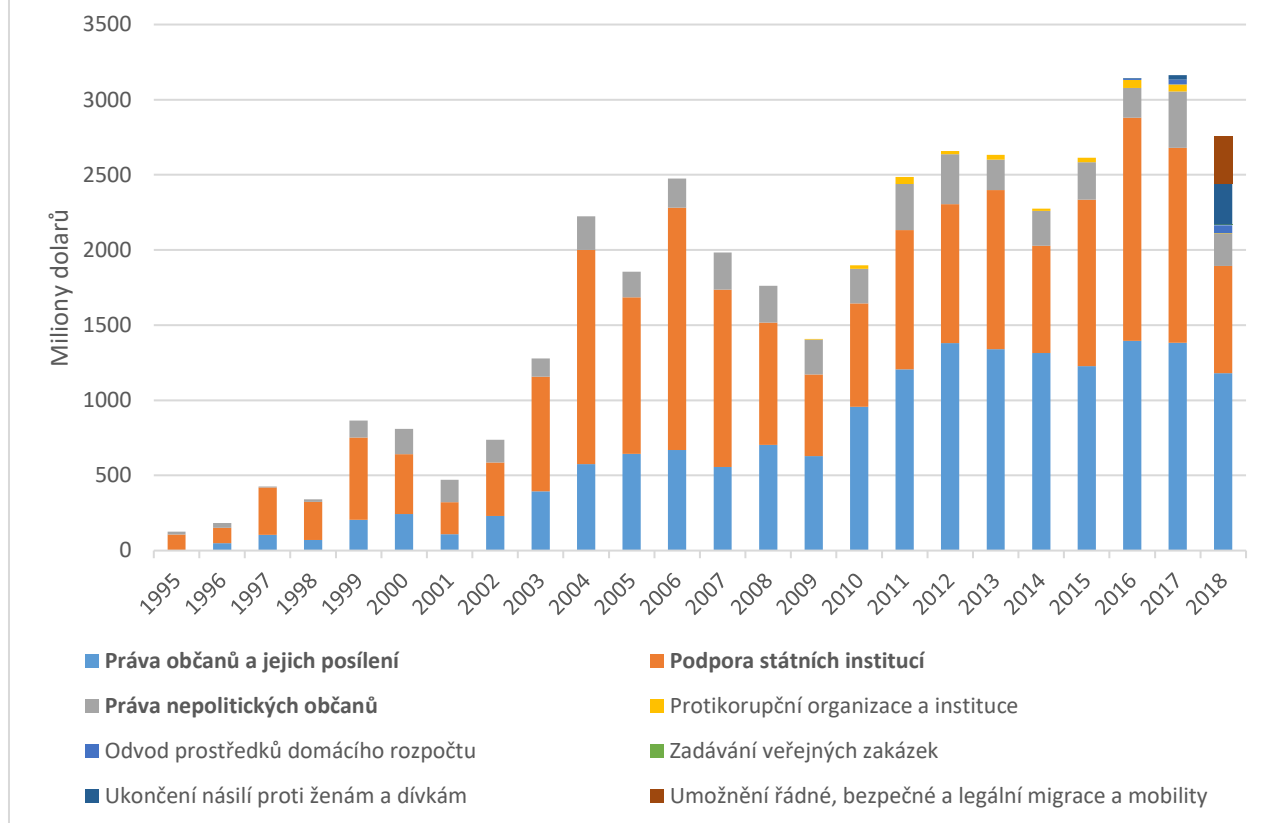
¹¹⁷ Hornát, Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy, 46

¹¹⁸ „Creditor Reporting System“, oficiální stránky OECD.stat, staženo 15. května, 2020, <https://stats.oecd.org/#>.

Z těchto dat si můžeme odvodit dva hlavní závěry. Zaprvé, EU se od roku 2015 podle dostupných dat odkloňuje od předešlého trendu konvergence k americkému protějšku a oproti předešlému pozorovanému období vynakládá méně financí na podporu práv občanů (jak politických, tak nepolitických) a více na podporu státních institucí. Tyto rozdíly jsou však relativně malé.

Druhým závěrem je, že procento financí, které byly investovány do sektorů, které nelze jednoznačně zařadit do jedné z těchto kategorií (Podpora státních institucí apod.) vzrostlo z 1,1 % na 7,7 %. Tento nárůst by mohl vysvětlit mírný odklon od předchozího trendu. Na těchto sedmi procentech se podílely zejména dva sektory – Ukončení násilí proti ženám a dívkám a Umožnění řádné, bezpečné a legální migrace a mobility (každý sektor se podílel 3 %). Ačkoliv data z let 2015-2018 poukazují na to, že se EU lehce vrací k větší podpoře státních institucí, tato práce argumentuje, že EU v principu pokračuje ve své politice, a že rozdíly v porovnání s lety 2009-2015 vychází především z nárůstu výše zmíněných nových sektorů, které dříve nebyly zohledněny (a také nepředstavovaly výrazné procento financí). Následující graf nám lépe přiblíží tento vývoj:

Graf 7.3.a - Evropská podpora sektoru "Government and civil society" dle dat OECD v letech 1995-2018

119

Z této kapitoly si můžeme odnést několik základních poznatků. Prvním je nesrovnalost v rétorice EU a její skutečnou podporou. Ačkoliv EU ve svých dokumentech uvádí, že přehodnotila svůj přístup k autoritářským zemím (tedy, že je již nebude podporovat bezpodmínečně), odporují si tato prohlášení s pozorovaným proudem financí. To můžeme pozorovat například v Egyptě, kdy i přes zhoršení občanskoprávní situace, evropská podpora stoupala. Druhý závěr je, že podpora demokracie v regionu MENA, ale i v celkových výdajích EU stoupá. Tento nárůst je zejména dobře pozorovatelný v druhé polovině desátých let. Stejný trend jsme mohli vidět v kapitole 6.2.7. a 6.2.9. na případě Tuniska.

Třetím závěrem je, že *zaměření* evropské podpory demokracie v době, kdy pozorujeme tento nárůst (alespoň pro roky, kdy jsou k dispozici potřebná data) se v tomto období soustředí více na podporu státních institucí. Tato změna se však pohybuje v jednotkách procent a dlouhodobě nepředstavuje zásadní změnu v evropském přístupu. Tento vývoj mohl být také z velké části způsoben nárůstem podpory sektorů zaměřených na bezpečnou migraci a ukončení násilí na ženách a dívkách.

¹¹⁹ „Creditor Reporting System“, oficiální stránky OECD.stat, staženo 15. května, 2020, <https://stats.oecd.org/#>.

8. Důvody pozorovaného vývoje evropské podpory demokracie

Tato kapitola se bude věnovat možným důvodům, proč se evropská podpora demokracie vyvíjela takovým způsobem, který byl v předchozích kapitolách popsán. Tyto důvody můžeme rozdělit na dvě skupiny. Změna podpory demokracie mohla vycházet z vnitřních nebo vnějších podnětů. Mezi vnitřní podněty zařadíme otázku změny *podstaty* demokracie, potřebu kompenzovat demokratický deficit a upevnění demokracie v EU samotné. U vnějších podnětů bude zkoumáno Arabské jaro, migrační krize poloviny desátých let a reakce na postup USA k této problematice (spolu např. se zvolením Donalda Trumpa).

8.1. Reakce na vnitřní podněty

8.1.1. Liberalismus, EU jako normativní mocnost a pojetí demokracie

Představa EU jakožto normativní mocnosti má zásadní trhliny – např. B.T. Powel argumentuje, že pozice EU, jakožto normativní mocnosti není na místě. EU prohlašuje, že jejím cílem je demokracie ve Středozeří, ale praxe poukazuje na prosazování bezpečnostních zájmů a stability.¹²⁰

Na druhou stranu má tento popis EU i mnoho zastánců a díky němu můžeme pátrat po důvodech změny přístupu evropské podpory demokracie, který bude založený na liberální teorii mezinárodních vztahů. Můžeme proto využít tohoto označení a popsat EU jako mocnost, která není výlučně postavená na ekonomické moci či armádě, ale na idejích a názorech.¹²¹

Pozorované změny v přístupu EU bychom si pak mohli teoreticky vysvětlit jiným pojetím „demokracie“, nebo do jisté míry to, co označuje Lavenexová a Schimmelfennig – „*představovanými cíli*“. Pokud by v tomto pojetí došlo k zásadnímu přelomu, mohlo by to vysvětlit potřebu jiného přístupu k *podpoře* demokracie. Z uvedených dokumentů je zřejmé, že opravdu v jistém směru ke změně došlo.

Tato změna byla však upřesněním, spíše než čímkoliv jiným. Jistou změnu bychom mohli chápat v reformě ENP v roce 2015, kde je především stabilita dána do popředí a demokracie je v rétorice tohoto

¹²⁰ Brieg Tomos Powel, „A clash of norms: normative power and EU democracy promotion in Tunisia,“ *Democratization* 16, č. 1 (2009): 193-204, doi: 10.1080/13510340802575924, 207.

¹²¹ Thomas Diez, „Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering ‘Normative Power Europe’“, *Millennium: Journal of International Studies* 33, č. 3 (2006): 613-636, doi: 10.1177/03058298050330031701, 2.

dokumentu spíše upozaděna. Z této perspektivy bychom mohli očekávat spíše snížení financí na podporu demokracii. Vzhledem k tomu, že opak je pravdou, musíme tento důvod zavrhnout, jako nepravděpodobný a zakončit, že takovéto vysvětlení nelze založit na dostupných datech.

8.1.2. Kompenzace demokratického deficitu a upevnění demokracie

David Chandler ve svém článku z roku 2003 uvádí možné vysvětlení, proč se „etická“ zahraniční politika (prosazování lidských práv apod.) dostává od 90. let do popředí zahraničních politik liberálních demokracií. Argumentuje, že pro státy je stále těžší generovat morální autoritu pro své obyvatelstvo a tímto způsobem lze morální autoritu posílit.¹²²

V případě Evropské unie bychom na této argumentaci mohli stavět tím způsobem, že EU získá morální autoritu skrze svou zahraniční politiku u domácího obyvatelstva. Propagací demokratických a lidskoprávních norem by tak získala větší legitimitu a posílila svou identitu.¹²³

Tlak na větší legitimizaci evropských institucí a jejich pravomocí se objevuje v Evropě již několik desítek let. Teprve však v posledních 10 – 15 letech začíná tato problematika nabírat na váze u občanů EU. Mohli bychom tedy argumentovat, že nárůst evropské podpory demokracie je reakcí na domnělý demokratický deficit, který představuje snížení morální autority. EU se takto snaží toto snížení kompenzovat právě podporou demokracie.

Stoupající podporu demokracie od EU bychom si mohli také vysvětlit snahou zpomalit a v ideálním případě zvrátit porušování demokratických zásad v některých evropských státech (mj. Polsko a Maďarsko). Tento postup jsme mohli pozorovat již jednou v minulosti – na začátku nultých let.

V roce 2001 se komise zastala o prosazení podpory demokracie do celé evropské zahraniční politiky a všech jejích aktivit. Tímto krokem se komise snažila posílit demokratickou identitu unie a zajistit tak vhodné podmínky pro vstup států, které si čerstvě prošly transformací.¹²⁴ Tento argument můžeme podpořit časovou shodou polských a maďarských přečinů proti demokracii a zásadnějším nárůstu podpory demokracie v polovině desátých let.

¹²² David Chandler, „Rhetoric without responsibility: the attraction of ‘ethical’ foreign policy“, *British Journal of Politics and International Relations* 5, č. 3 (2003): 295-316, doi: 10.1111/1467-856X.00108, 310.

¹²³ Hornát, *Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy*, 182.

¹²⁴ Hornát, *Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy*, 129.

8.2. Reakce na vnější podněty

8.2.1. Arabské jaro, Migrační krize, realismus a Evropská potřeba stability

Na evropskou podporu demokracie můžeme nahlížet také realistickou teorií, kde budeme tuto podporu vnímat jako stabilizační nástroj. Podporou demokracie docílí stability, která ochrání EU jako takovou. V tomto pojetí bychom samozřejmě brali EU jako ucelenou entitu v mezinárodním prostředí (což je v praxi zpochybnitelné, avšak toto pojetí nám pomůže vysvětlit reakci EU na vnější podněty).

Prvním logickým vnějším podnětem je Arabské jaro, které znamenalo zásadní změnu podmínek v evropském sousedství. Vlna protestů a revolucí znamenala zpřetrhání dosavadních vztahů EU s autoritářskými režimy. Na tuto změnu musela EU nějakým způsobem reagovat. Z předchozích kapitol můžeme vyvodit, že právě od tohoto přelomu se odvíjí nejen změna dokumentů, kde je deklarován jiný plánovaný přístup k zemím jižního evropského sousedství, ale také nárůst financí od roku 2011.

Jak již bylo uvedeno, EU neměla a nemá zájem na revolucích, ale na reformách jednotlivých systémů. Avšak ve chvíli, kdy se revoluce přece jen přežene přes jednotlivé země v jejím sousedství, snažila se EU na tyto nové podmínky reagovat takovým způsobem, který by vedl k nové stabilitě v regionu. Změnu si můžeme vyložit tak, že EU přehodnotila svůj postoj, protože se dřívější postup ukázal jako dlouhodobě neperspektivní – tedy tolerování nebo dokonce podpora autoritářských režimů výměnou za krátkodobou stabilitu.

Podobně jako tomu bylo u Arabského jara, můžeme i migrační krizi z poloviny desátých let chápat v realistickém pojetí. V takovém případě bychom argumentovali, že EU navýšila svou podporu demokracie (a to zejména ve smyslu podpory státních institucí), aby si zajistila stabilitu ve státech, které mohly pomoci Unii zvládnout tok migrace, nebo aby se tyto státy samy nestaly zdrojem migrantů.

8.2.2. Přístup Spojených států

Historie evropské podpory demokracie je úzce provázána s americkým přístupem. Rané evropské snahy byly inspirovány prvními většími programy Spojených států z 80. let.¹²⁵ Jak již bylo zmíněno, podpora demokracie je provázána s vytvářením a posilováním identity. Vytváření ryze evropské identity můžeme

¹²⁵ Hornát, *Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy*, 183.

popsat pomocí konceptu „other“ a „self“. „Ti jiní“ mohou být pro Evropu např. Rusko, „Islám,“ Čína a právě také USA.

Právě reakce EU na změnu podpory demokracie USA může být součástí odpovědi na otázku změny evropského přístupu. Doba, kdy zaznamenáváme rychlý nárůst evropské podpory, se zhruba shoduje s obdobím, kdy pozorujeme spíše vlažnější přístup USA k podpoře demokracie. Ve chvíli, kdy by USA pokračovaly v tomto kurzu (což se zatím ukazuje jako pravděpodobné u administrativy Donalda Trumpa), mohli bychom spekulovat, že se EU bude chtít vůči Americe vymezit.

9. Význam sledovaného vývoje a očekávání do budoucna

Výsledky této práce ukazují, že v posledních několika letech dochází k nezvyklému nárůstu evropské podpory demokracie, a to jak relativně (jak ukázáno na příkladu Tuniska), tak absolutně (jak ukazují celková data u všech zemí, kde je EU aktivní). Můžeme sice argumentovat, že se může jednat pouze o časově omezené odchylení od předchozích politik EU, avšak vzhledem ke značné setrvačnosti evropských činností je toto nepravděpodobné.

Vzhledem k pandemii COVID-19, která propukla na začátku roku 2020 je možné, že v následujících několika letech dojde ke snížení financí, které směřují na podporu demokracie, protože demokracie jako taková není v takovýchto podmínkách (světové pandemie a jejích následků) na prvním místě.¹²⁶

Pokud by se EU a jejímu sousedství podařilo pandemii v brzkém čase překonat, můžeme očekávat další nárůst financí a větší zastoupení podpory demokracie – tedy pokračování současného trendu. Tento vývoj lze předpokládat, protože možné důvody, které byly v této práci uvedeny, jakožto podněty pro pozorovanou změnu mají relativně malou šanci na odeznění. Výsledky porovnání „zaměření“ evropských zdrojů nám naznačují, že rozložení evropské podpory občanských práv a státních institucí dosáhlo zatím maximální možné hodnoty.

Můžeme tedy očekávat, že se v dlouhodobém časovém horizontu nadějeme toho, že se EU bude nezadržitelně blížit USA v této oblasti? Tato práce argumentuje, že takový vývoj nelze očekávat vzhledem k limitům EU v podpoře demokracie. Ostatně zpomalení tohoto vývoje a v některých oblastech zvýšená podpora státních institucí na úkor práv občanů (jak ukazuje tabulka 7.3.a) dokládá,

¹²⁶ Rozhovory s pracovníkem Evropské delegace v Tunisku Jak vychází z rozhovorů pracovníků Evropské Delegace v Tunisku a pracovníkem Ředitelství podpory demokracie Evropského parlamentu, březen a duben 2020.

jak obtížné je prosazovat aktivnější podporu demokracie, která není založená pouze na sektorové spolupráci a spolupráci s vládami jednotlivých států.

9.1. *Limity evropské podpory demokracie*

9.1.1. Stabilita vs. Demokratizace

Ačkoliv vidíme v evropské podpoře demokracie jistý posun směrem ke Spojeným státům¹²⁷, již dnes pozorujeme zásadní překážku, která tento vývoj značně omezuje. Ve chvíli, kdy by demokratizace měla znamenat také destabilizaci (jak jsme to viděli v Tunisku, nebo mezi lety 2011-13 v Egyptě), pak bude EU velmi opatrná ve svém postupu.

Tento přístup EU – tedy ochotu ignorovat porušování lidských práv, nebo silněji diplomaticky netlačit na státy, které spíše opouští demokratické principy, jsme viděli již několikrát v historii. Akademici často poukazují na případ Alžírsko v roce 1992. Dva měsíce poté, co EU zařadila respektování lidských práv a demokracie jako podmínky pro získání pomoci se uskutečnil vojenský puč, který zastavil proces demokratizace. Pod nátlakem Francie se přes tyto události proud financí nezastavil, ale naopak se navýšil. Tento přístup podle některých autorů setrval i v 21. století - tedy že pokud si EU měla vybrat mezi demokratizací a stabilitou/bezpečností vybere si to druhé.¹²⁸

Příkladem během samotného Arabského jara může být i počáteční váhavost EU uvalit sankce na libyjského vůdce Kaddáfího nebo syrského vůdce Assada.¹²⁹ Změnu bychom mohli očekávat po přehodnocení evropského přístupu k regionu MENA (dokument „Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“)¹³⁰ avšak jak je vidět z kapitoly 7 „Vývoj Evropské podpory demokracie v Maorku, Egyptě a širším regionu“ přísliby změny přístupu byly spíše rétorické (alespoň v tomto ohledu) a neměly značnější dopad v druhé polovině desátých let. Z rozhovoru s pracovníkem Evropské delegace v Tunisku vyplývá, že je stále možné pozorovat neochotu na straně EU vytvářet silnější diplomatický (o ekonomickém ani nemluvě) nátlak na státy, které jsou klíčové pro evropskou bezpečnost a stabilitu v regionu.^{131s}

¹²⁷ Hornát, *Transatlantic Democracy Assistance: promoting different models of democracy*, 172.

¹²⁸ Durac, Cavatorta, „Strengthening Authoritarian Rule through Democracy Promotion? Examining the Paradox of the US and EU Security Strategies: The Case of Bin Ali's Tunisia“, 11.

¹²⁹ Tanja A. Börzel, Vera van Hüllen, „One voice, one message, but conflicting goals: cohesiveness and consistency in the European Neighbourhood Policy“, *Journal of European Public Policy* 21, č. 7 (2014): 1033-1049, doi: 10.1080/13501763.2014.912147, 1045.

¹³⁰ „KOM (2011) 303 v konečném znění, Společné sdělení Evropskému parlamentu, Radě Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů: Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“, oficiální stránky Přístupu k právu Evropské unie EUR-Lex, 3.

¹³¹ Rozhovor s pracovníkem Evropské delegace v Tunisku, březen 2020.

9.1.2. Vedlejší limity

Kromě dilematu stability versus demokratizace naráží evropský vývoj na nejednotnost EU. Ačkoliv dnes vystupuje EU na mezinárodní scéně často jako jednotný hráč, stále ovlivňuje akceschopnost EU (i v jiných oblastech) jednota mezi členskými státy.¹³² Ta není v podpoře demokracie EU však velmi silná. Státy na jihu Evropy, které více ovlivňuje případná nestabilita regionu, se budou více zdráhat podporovat kroky, které by mohly vést k destabilizaci jižního sousedství. To můžeme ostatně vidět z kapitoly 6.2.9., kde Francie poskytuje významnou finanční pomoc Tunisku, avšak finance na podporu demokracie jsou v relativním srovnání s EU pozoruhodně malé.

EU má také v neposlední řadě zábranu v podporování občanské společnosti ve své averzi k islamistickým politickým stranám a jejich organizacím. Ty byly (a do jisté míry jsou i nadále) považovány za něco negativního a nechtěného. To ale komplikovalo právě podporu opozice v řadě zemí regionu, vzhledem k tomu, že často nejsilnější opozice byla tvořena právě islamistickými stranami (např. v případě Tuniska Ennahda)¹³³

¹³² Gergana Noutcheva, „Institutional Governance of European Neighbourhood Policy in the Wake of the Arab Spring“, *Journal of European Integration* 37, č. 1 (2015):19-36, doi: 10.1080/07036337.2014.975987, 34.

¹³³ Brieg Tomos Powel, „A clash of norms: normative power and EU democracy promotion in Tunisia,“, 203-204.

10. Závěr

Tato práce se ptala na otázku, jak se přístup EU k podpoře demokracie v regionu severní Afriky a blízkého východu (region MENA) vyvíjel ve 21. století s důrazem na vývoj po Arabském jaru. Pro důkladnější pochopení struktury evropských programů a nástrojů bylo vybráno Tunisko k hlubšímu rozboru.

Tato analýza došla k závěru, že ve chvíli, kdy pomíneme makroekonomickou pomoc (a finanční toky jednotlivých členských států), se v nástroji ENI (který je naprosto dominantním nástrojem v evropské finanční podpoře sousedních států) objevuje rostoucí podíl financí, které směřují na podporu demokracie.

Díky náhledu na situaci v Egyptě a Maroku došla tato práce k závěru, že se rétorika EU v mnohém neshoduje s praxí. Tedy, že ačkoliv EU prohlašovala, že v případě demokratizace bude finance navyšovat a v případě ustupujících demokratických prvků přistoupí i ke zkrácení těchto financí, tento postup se neodrazil v realitě. Současně však z širší analýzy dat evropské podpory demokracie vidíme, že evropská podpora v druhé polovině desátých let 21. století stoupá (což ukazují data jak OECD, tak EU Aid Explorer). Tento nárůst je tak absolutní v číslech, ale i relativní vůči zbytku finanční podpory, tj. pozorujeme vytvoření nových programů a nástrojů a větší podíl podpory demokracie v nástroji ENI.

Co se důvodů pro tyto změny týče, došla práce k několika možným vysvětlením - např. zvýšení podpory demokracie jako kompenzaci demokratického deficitu, snahu upevnění demokracie v jednotlivých členských státech, nebo jako reakci na migrační krizi či odklon USA od důraznější podpory demokracie. Pozorovaný vývoj naráží na limity evropské podpory demokracie, kde je nejvýraznější problematika stability – tedy, že se EU bude zdráhat více tlačit na autoritářské státy ve strachu, aby nedošlo k destabilizaci regionu. Tato problematika je spojená i s nejednotou EU.

Data, která jsou v této práci přednesena, poukazují na poměrně dramatický vývoj v posledních několika letech. Kvůli pandemii Covid-19 můžeme očekávat další změny v evropském přístupu. Vzhledem k tomu, že chudší státy budou pravděpodobně nejvíce ekonomicky zasaženy pandemií, můžeme doufat ve větší podporu EU poté, co se Evropa sama vypořádá s nejhrošími následky pandemie.

Vzhledem k tomu, že tento vývoj není dosud příliš popsán v současné akademické literatuře, je zde velký prostor pro další výzkum. Jeden z logických směrů, kterým bychom se do budoucna mohli vydat je hlubší kvalitativní výzkum důvodů pro tyto změny, ke kterému by byly potřeba rozhovory s pracovníky jednotlivých evropských institucí (zejména pak komise a jednotlivých delegací ve třetích zemích).

11. Summary

This thesis explored the developments in the European democracy promotion in the last decade. For a thorough examination of this change, we turned to an analysis of one country in particular – Tunisia. This analysis gave us a comprehensive understanding of the structure of the programs and instruments that EU has at its disposal.

The vast majority of the finances distributed in Tunisia is through the European Neighbourhood Instrument and it is all the more important to note that the percentage of these finances that are aimed at democracy promotion has risen dramatically. At the same time the overall amount of finances with which Europe supports Tunisia has risen as well.

To have a more balanced view this paper also compared the development in Tunisia to the development in Morocco and Egypt. While the changes that we observed in Tunisia were consistent with the recently declared policy of the EU (the “*more for more*” policy), the development in Morocco and Egypt indicated the opposite. We saw an increase in finances coming from the EU even though the political participation and basic freedoms stagnated or declined in the respective countries. When we looked at the region altogether, we observed a surge in European support since 2015. At the same time, the EU spent a larger proportion of its finances to support state institution and less on the empowerment of its citizens. However at least a part of this change could be attributed to more money being spent on the support of safe migration and the protection of women.

As for the reasons for this increase (both absolute and relative as we have seen), this thesis argues that a number of stimuli could be responsible. This surge could be an attempt to balance the democratic deficit of the EU, to strengthen the democratic identity of the Union or to be a response to the lukewarm approach of the United States to the promotion of democracy. It was also argued that the increase could have been a response to external events such as the Arab spring or the migration crisis of the mid-2010s, where we saw a greater need for stability. Given the structure of European democracy promotion, we could see the increase as an attempt of the EU to regain some stability through its democracy promotion.

The increase in European democracy promotion that we saw since 2015 has an unsure future since the EU has some distinct institutional limits, the most important of which is the need for stability in the broader region. Combined with the current pandemic of COVID-19 we might see a decline or a stagnation in European democracy support in the near future.

12. Použitá literatura:

12.1. Primární zdroje:

- „About EED“, oficiální stránky EED, staženo 13. března 2020, <https://www.democracyendowment.eu/en/about/about-us.html>.
- „About us“, oficiální stránky African, Caribbean, and Pacific Group of States, staženo 28. března, 2020 <http://www.acp.int/content/secretariat-acp>.
- „About Us“, oficiální stránky Civil Society Facility South, staženo 15. května, 2020.
- „COM (2006) 19 final, Communication from the Commission, The Thematic Programme “Non-state Actors and Local Authorities in Development”“, oficiální dokument Evropské Komise, staženo 28. března, 2020, [http://aei.pitt.edu/37789/1/COM_\(2006\)_19_final.pdf](http://aei.pitt.edu/37789/1/COM_(2006)_19_final.pdf).
- „COM (2019) 324 final, Zpráva Komise Evropskému Parlamentu a Radě o provádění makrofinanční pomoci třetím zemím v roce 2018“, oficiální stránky Úředního věstníku EU, staženo 29. března, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0324&from=EN>.
- „Creditor Reporting System“, oficiální stránky OECD.stat, staženo 15. května, 2020, <https://stats.oecd.org/#>.
- „Délégation de l'Union européenne en Tunisie, Rapport d'activité: Édition 2017“, oficiální stránky EEAS, staženo 28. března, 2020 https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/rapport_activite_due_2017_fr_20062017.pdf.
- Directorate General for external policies, Policy Department, AFET, „EU Policies in Tunisia before and after the Revolution“, staženo 11. března, 2020, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578002/EXPO_STU%282016%29578002_EN.pdf
- „ENI Twinning News Special, ENI Twinning Projects Pipeline 2020“, oficiální stránky Evropské Komise, staženo 13. března, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pipeline_eni_march_2020.pdf.
- „ENI Twinning News Special, ENI Twinning Projects Pipeline 2020“, oficiální stránky Evropské Komise, staženo 13. března, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pipeline_eni_march_2020.pdf
- „ENI Twinning News Special, ENI Twinning Projects Pipeline From July till December 2019“, oficiální stránky Evropské Komise, staženo 13. března, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pipeline_update_eni_july_2019.pdf.
- „European Neighbourhood and Partnership Instrument 2007-2013 Overview of Activities and Results“, oficiální stránky ENPI, staženo 28. března, 2020, stránka zpřístupněna přes Wayback Machine – Internet Archive na duben 2016 - <https://web.archive.org/web/20160415050811/http://www.enpi-info.eu/files/publications/Overview%20ENG%20web%20low.compressed.pdf>.
- „European Neighbourhood Instrument (ENI) Summary of the 2017-20 single support framework, Tunisia“, staženo 12. března, 2020, <https://www.gtai.de/resource/blob/25914/bc9ed1a35ab4270c7702d91cf7ac486d/pro201708105000-data.pdf>.
- „European Neighbourhood Policy (ENP)“, oficiální stránky European External Action Service, staženo 11. března, 2020, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en.
- Benita Ferrero-Waldner, „European Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, The Middle East in the EU's External Relations, “Madrid: Fifteen Years Later” conference, Madrid, 11 January 2007“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 17. března, 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/cs/SPEECH_07_7.
- „Foreign policy: aims, instruments and achievements“, oficiální stránky Evropského Parlamentu, staženo 17. března, 2020, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/158/foreign-policy-aims-instruments-and-achievements>.
- „IcSP Map, Service for Foreign Policy Instruments (FPI)“ oficiální stránky IcSP, staženo 13. března, 2020, <https://icspmap.eu/>.

- „Joint Paper, Commission/Council General Secretariat on Democracy Building in EU External Relations SEC (2009) 1095 final“, staženo 14. května, 2020, [http://aei.pitt.edu/45425/1/sEC_\(2009\)_1095.pdf](http://aei.pitt.edu/45425/1/sEC_(2009)_1095.pdf).
- „KOM (2011) 303 v konečném znění, Společné sdělení Evropskému parlamentu, Radě Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů: Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“, oficiální stránky Přístupu k právu Evropské unie EUR-Lex, staženo 20. března, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0303&from=CS>.
- „Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 230/2014 ze dne 11. března 2014, kterým se zřizuje nástroj přispívající ke stabilitě a míru“ oficiální stránky Přístupu k právu Evropské unie EUR-Lex, staženo 29. března, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0230&from=EN>.
- „Neighbourhood Investment Facility Operational Annual Report 2014“, oficiální stránky Evropské Komise, staženo 29. března, 2020, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/pdf/key-documents/nif/20151022-2014-report-optimised-final.pdf>.
- „Neighbourhood Investment Facility Operational Annual Report 2016“, oficiální stránky Evropské Komise, staženo 29. března, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/nif-oar2016_en_200617_web_version.pdf
- „Neighbourhood Investment Platform“, oficiální stránky Evropské Komise, staženo 29. března, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/neighbourhood-wide/neighbourhood-investment-platform_en.
- „Programmation de l'Instrument européen de voisinage (IEV) (2014-2020) Cadre unique d'appui UE-Tunisie (2017-2020)“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 30.3.2020 z https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/ssf-tunisia-c_2017_5637_1_annex_fr_v1_p1_944238.pdf.
- „Recipients data from 2007 to 2019“, oficiální stránky Evropské Komise a EU Aid Explorer, staženo 14. března, 2020, https://euaidexplorer.ec.europa.eu/content/explore/recipients_en.
- „Společné sdělení Evropskému parlamentu, Radě Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Nový přístup k sousedství, jež prochází změnami“, oficiální stránky Přístupu k právu Evropské unie EUR-Lex, staženo 20. března, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0303&qid=1587646373665&from=CS>.
- „Tunisia Financial Assistance Fiche“, oficiální stránky Evropské komise, staženo 12.3.2020, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/pdf/key-documents/tunisia/20160201-tunisia-financial-assistance-fiche.pdf>.
- „Tunisia“, oficiální stránky Evropské komise - European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, staženo 12. března, 2020, z https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/tunisia_en.
- „Tunisia“, oficiální stránky OEC, staženo 18. března, 2020, <https://oec.world/en/profile/country/tun/>.
- „What we do“, oficiální stránky Evropské Komise, staženo 28. března, 2020 https://ec.europa.eu/echo/what_en.
- „Worldwide Governance Indicators“, oficiální stránky Databanky Světové Banky, staženo 6. května, 2020, <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators#>.

12.2. Sekundární zdroje:

- Jeff Bridoux, Milja Kurki, „Cosmetic agreements and the cracks beneath: ideological convergences and divergences in US and EU democracy promotion in civil society“, *Cambridge Review of International Affairs* 28, č. 1 (2015): 55-74, doi: 10.1080/09557571.2014.902653.
- Thomas Carothers, „Taking stock of US democracy assistance“ in „American Democracy Promotion : Impulses, Strategies, and Impacts“ (Oxford: Oxford University Press, 2000), 188-199.
- David Chandler, „Rhetoric without responsibility: the attraction of ‘ethical’ foreign policy“, *British Journal of Politics and International Relations* 5, č. 3 (2003): 295-316, doi: 10.1111/1467-856X.00108.
- Silvia Colombo, Benedetta Voltolini, „‘Business as Usual’ in EU Democracy Promotion Towards Morocco?“, *L'Europe en Formation* 1, č. 371 (2014): 41-57, doi: 10.3917/eufor.371.0041.
- Thomas Diez, „Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering ‘Normative Power Europe’“, *Millennium: Journal of International Studies* 33, č. 3 (2006): 613-636, doi: 10.1177/03058298050330031701.
- Vincent Durac, Francesco Cavatorta, „Strengthening Authoritarian Rule through Democracy Promotion? Examining the Paradox of the US and EU Security Strategies: The Case of Bin Ali's Tunisia“, *British Journal of Middle Eastern Studies* 36, č. 1 (2009): 3-19, doi: 10.1080/13530190902749523.
- Jan Hornát, *Transatlantic Democracy Assistance: Promoting Different Models of Democracy*, (London and New York: 2019, Routledge).
- Daniela Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy: Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2015).
- Sandra Lavenex, Frank Schimmelfennig, „EU democracy promotion in the neighbourhood: from leverage to governance?“, *Democratization* 18, č.4 (2011): 885-905, doi: 10.1080/13510347.2011.584730.
- Leila Mouhib, „EU Democracy Promotion in Tunisia and Morocco: Between Contextual Changes and Structural Continuity“, *Mediterranean Politics* 19, č. 3 (2014): 351-372, doi: 10.1080/13629395.2014.966984.
- Gergana Noutcheva, „Institutional Governance of European Neighbourhood Policy in the Wake of the Arab Spring“, *Journal of European Integration* 37, č. 1 (2015):19-36, doi: 10.1080/07036337.2014.975987.
- Thomas O'Brien, „The primacy of political security: contentious politics and insecurity in the Tunisian revolution“, *Democratization* 22, č. 7 (2015): 1209-1229, doi: 10.1080/13510347.2014.949247
- Michelle Pace, „Paradoxes and contradictions in EU democracy promotion in the Mediterranean: the limits of EU normative power“, *Democratization* 16, č. 1 (únor 2009): 39-58, doi: 10.1080/13510340802575809.
- Brieg Tomos Powel, „A clash of norms: normative power and EU democracy promotion in Tunisia“, *Democratization* 16, č. 1 (2009): 193-204, doi: 10.1080/13510340802575924.
- Frank Schimmelfennig, Hanno Scholtz, „EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood“, *European Union Politics* 9, č. 2 (2008): 187-215, doi: 10.1177/1465116508089085.
- Sanja Tatic, Christopher Walker eds., *Countries at the Crossroads: A Survey of Democratic Governance* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2008), 692.

- Andrea Teti et al., „EU Democracy Assistance Discourse in Its New Response to a Changing Neighbourhood“, *Democracy and Security* 9 (2013): 61-79, doi: 10.1080/17419166.2012.736311.
- Andrea Teti, „The EU's First Response to the ‘Arab Spring’: A Critical Discourse Analysis of the Partnership for Democracy and Shared Prosperity,“ *Mediterranean Politics* 17, č. 3 (2012): 266-284, doi: 10.1080/13629395.2012.725297.
- Vera Van Hüllen, „Europeanisation through Cooperation? EU Democracy Promotion in Morocco and Tunisia“, *West European Politics* 35, č. 1 (2012): 117-134, doi: 10.1080/01402382.2012.631317.
- Vera van Hüllen, „Negotiating democracy with authoritarian regimes. EU democracy promotion in North Africa,“ *Democratization* 26, č. 5 (2019): 869-888, doi: 10.1080/13510347.2019.1593377.
- Anne Wetzel, Jan Orbie, Fabienne Bossuyt, „One of what kind? Comparative perspectives on the substance of EU democracy promotion“, *Cambridge Review of International Affairs* 28, č. 1 (2015): 21-34, doi: 10.1080/09557571.2015.1019726.

13. Teze bakalářské práce

Teze Bakalářské práce	
Jméno:	Jakub Linhart
E-mail:	99134863@fsv.cuni.cz
Studijní obor:	Mezinárodní teritoriální studia
Semestr a školní rok zahájení práce:	Zimní semestr 2019/20
Semestr a školní rok ukončení práce:	Letní semestr 2020
Vedoucí bakalářského semináře:	PhDr. Jan Hornát, Ph.D.
Vedoucí práce:	PhDr. Jan Hornát, Ph.D.
Název práce:	Vývoj evropské podpory demokracie na příkladu Tuniska ve 21. století s důrazem na vývoj po Arabském jaru
Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):	Evropská Unie je vedle USA jedním z nejvýznamnějších hráčů v podpoře demokracie. Tato práce přináší aktualizovaná data této evropské podpory demokracie a na základě tuniské zkušenosti popisuje strukturu této podpory. Po srovnání tuniské zkušenosti s Egyptem a Marokem a náhledem na celková data evropské podpory v regionu MENA, dochází tato práce k závěru, že od roku 2015 vidíme výrazný nárůst této podpory. Následně byly rozebrány důvody tohoto nárůstu a byl analyzován potenciál následného vývoje evropské podpory demokracie.
Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):	Tato práce původně měla být případovou studií Tuniského příkladu s kvalitativním výzkumem pomocí rozhovorů s pracovníky evropských institucí a neziskových organizací z Evropy a Tuniska. Vzhledem k časovému vyčerpání jednotlivých organizací a institucí během pandemie byly uskutečněny však pouze tři rozhovory, což nestačilo na realizaci původního záměru. Při bližším zkoumání tuniského případu mě však zaujal nárůst financí od roku 2015, který, jak se při bližším zkoumání ukázalo, nebyl limitován pouze na Tunisko.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

Úvod

Definice termínů

Podpora demokracie Evropské unie

Teoretický základ podpory demokracie

Rozbor evropské podpory demokracie

Vývoj evropské podpory demokracie v Maroku, Egyptě a širším regionu

Důvody pozorovaného vývoje evropské podpory demokracie

Význam sledovaného vývoje a očekávání do budoucna

Závěr

Summary

Použitá literatura

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

- „Creditor Reporting System“, oficiální stránky OECD.stat, staženo 15. května, 2020, <https://stats.oecd.org/#>.
- „Recipients data from 2007 to 2019“, oficiální stránky Evropské Komise a EU Aid Explorer, staženo 14. března, 2020, https://euaidexplorer.ec.europa.eu/content/explore/recipients_en.
- „Worldwide Governance Indicators“, oficiální stránky Databanky Světové Banky, staženo 6. května, 2020, <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators#>.
- Jan Hornát, *Transatlantic Democracy Assistance: Promoting Different Models of Democracy*, (London and New York: 2019, Routledge).
- Daniela Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy: Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2015).
- Sandra Lavenex, Frank Schimmelfennig, „EU democracy promotion in the neighbourhood: from leverage to governance?“, *Democratization* 18, č.4 (2011): 885-905, doi: 10.1080/13510347.2011.584730.
- Vera Van Hüllen, „Europeanisation through Cooperation? EU Democracy Promotion in Morocco and Tunisia“, *West European Politics* 35, č. 1 (2012): 117-134, doi: 10.1080/01402382.2012.631317.
- Anne Wetzel, Jan Orbie, Fabienne Bossuyt, „One of what kind? Comparative perspectives on the substance of EU democracy promotion“, *Cambridge Review of International Affairs* 28, č. 1 (2015): 21-34, doi: 10.1080/09557571.2015.1019726.